

Tihana Luetić

STUDENSKI ŠTRAJK NA SVEUČILIŠTU U ZAGREBU 1908. GODINE

Tihana Luetić
Odsjek za povijesne znanosti
ZPDZ HAZU
Zagreb

UDK 378.18(497.5Zagreb)"1908"
Izvorni znanstveni rad
Prilmljeno: 12.6.2012.
Prihvaćeno: 17.10.2011.

U radu će biti riječ o štrajku studenata na Sveučilištu u Zagrebu u ljetnom semestru 1907./1908. godine, čiji je povod bilo političko umirovljenje i suspenzija sveučilišnih profesora Đure Šurmina i Gavre Manojlovića od strane režima bana Pavla Raucha, čime je povrijeđena čast i autonomija Sveučilišta. Na temelju relevantne literature te građe iz Arhiva Rektorata Sveučilišta u Zagrebu, Arhiva Filozofskog fakulteta, dnevnih novina *Obzor*, studentske periodike i memoarskih naslova, osim pokušaja rekonstrukcije svih događaja vezanih uz ovu studentsku akciju, nastojat će se ukazati na atmosferu među različitim studentskim političkim grupama koje su postojale na Sveučilištu, kao i reakciju sveučilišnih profesora te domaće i inozemne javnosti o umirovljenju profesora i studentskom štrajku. Iako štrajk formalno nije uspio, ipak je ostao zabilježen kao iznimna zajednička akcija svih studenata Sveučilišta, kojoj je primarni motiv bila obrana njegove autonomije, a u širem smislu predstavljala je i snažan prosvjed protiv aktualne vlasti u zemlji.

Ključne riječi: Sveučilište u Zagrebu, studenti, društvena povijest, Đuro Šurmin, Gavro Manojlović

Uvod

Značajan događaj studentskog pokreta na zagrebačkom sveučilištu početkom 20. stoljeća, koji je odjeknuo u široj javnosti, bio je veliki studentski štrajk u ljetnom semestru akademske godine 1907./1908., tijekom kojeg se dogodio i novi val studentske emigracije, najveći nakon "emigrantske" 1895. godine. Uzrok ovim događajima bila je instalacija bana Raucha, kojega su u Zagrebu početkom 1908. dočekale bučne studentske demonstracije, a direktan povod studentskom štrajku na proljeće iste godine bilo je umirovljenje sveučilišnih profesora Đure Šurmina i Gavre Manojlovića (obojica su bili članovi Hrvatsko-srpske koalicije), čime je grubo povrijeđena sveučilišna autonomija, s obzirom na to da se radilo o tipično političkom otpušta-

nju i umirovljenju. Cijeli događaj je značajan jer se radilo o jedinstvenoj studentskoj akciji obrane sveučilišne autonomije. Studenti su prvi put u povijesti zagrebačkog sveučilišta, nadilazeći političke frakcije kojima su pripadali, ostavili Sveučilište i bojkotirali nastavu tijekom jednog semestra.

Ne možemo reći da dosadašnja historiografija ne poznaje ovaj događaj: spominjala ga je u okviru opisa početka vladavine bana Raucha ili kao jednu od akcija studentskog političkog pokreta.¹ Ipak, nitko se nije njime opširnije pozabavio, osim Damira Agičića, koji je boraveći u Pragu, između ostalog, posvetio svoj znanstveni interes i hrvatskim studentima u glavnom češkom gradu, pa tako i emigraciji iz 1908. godine.² Naslanjajući se na njegova istraživanja, ovaj rad pokušat će dati odgovore na još neka pitanja (primjerice, odnos svih studentskih struja prema štrajku, odnos profesora prema otpuštenim kolegama itd.), te pokušati napraviti detaljnu rekonstrukciju svih događanja vezanih za studentski štrajk i događaje koji su mu prethodili. Nastojat će se ukazati na atmosferu među svim studentskim političkim grupama koje su postojale na Sveučilištu, kao i prikazati reakcija sveučilišnih profesora te domaće i inozemne javnosti o umirovljenju profesora i studentskom štrajku. U tu svrhu korištene su informacije iz dnevnih novina,³ kao i studentski izvještaji iz njihove periodike,⁴ ali i dokumenti službenog karaktera iz Arhiva Rektorata Sveučilišta u Zagrebu i Arhiva Filozofskog fakulteta.⁵ Kao izvor u ovom radu poslužili su i

¹ O ovim događajima vidi: Mladen Bošnjak, Hrvatska intelektualna omladina, *Almanah hrvatskih sveučilištaraca*, Zagreb 1938., str. 51-52; Mirjana Gross, Studentski pokret 1875-1914, *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, (dalje: *Spomenica 1969.*), knj. 1, Zagreb 1969., str. 463-464; Jaroslav Šidak, Sveučilište do kraja prvoga svjetskog rata, *Spomenica 1969.*, knj. 1, str. 106; Mira Kolar-Dimitrijević, Ban Pavle Rauch i Hrvatska u njegovo vrijeme, u: *Skrivene biografije nekih Nijemaca i Austrijanaca u Hrvatskoj 19. i 20. stoljeća*, Osijek 2001., str. 127-128 (isti tekst vidi i u: *Povijesni prilogi*, sv. 18, Zagreb 1999., str. 288-289).

² Damir Agičić, Hrvatski studenti na češkom sveučilištu u Pragu 1882.-1918., *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: *ČSP*), god. 30, br. 2, Zagreb 1998., str. 294-295; Isti, *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, Zagreb 2000., str. 164-170 (posebice poglavlje o studentskoj emigraciji 1908.).

³ Iz naslova dnevne periodike, kao izvor uzete su dnevne novine *Obzor*. Razlog odabiru je količina i učestalost informacija o spomenutom događaju (primjerice, službene *Narodne novine* sve do odlaska studenata iz Zagreba vrlo skromno izvještavaju o događajima koji su prethodili). Gotovo svakodnevno u *Obzoru* su se donosile vijesti o zbivanjima na sveučilištu. Korišteni su brojevi od siječnja do kolovoza 1908. godine. S obzirom na to da se radilo o dnevniku koji je zastupao opozicijsku političku struju u zemlji, njegove informacije treba sagledavati u tom svjetlu i svakako ih uzeti s rezervom, ali ipak mogu biti od koristi za pokušaj rekonstrukcije svih događaja vezanih za studente i sveučilište u proljeće 1908. godine. Te dnevne novine izabrane su, u odnosu na druge dnevne, prvenstveno radi rekonstrukcije događaja, s obzirom na količinu i učestalost donošenja informacija. Što se kuta gledanja drugih struja tiče, o tome se može iščitati u dijelovima o kritici štrajka, te iz omladinskih časopisa koji su slijedili druge političke frakcije.

⁴ Korišteni su omladinski časopisi svih triju političkih frakcija na sveučilištu iz perioda štrajka i onog neposredno nakon njega: glasilo naprednjaka *Hrvatski djak*, glasilo pravaša *Mlada Hrvatska* i list katoličke grupe *Luč*.

⁵ Radi se o službenoj prepisci Rektorata i Vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, odnosno bana, dekanata fakulteta i Akademskog senata. U Arhivu Rektorata Sveučilišta (dalje: ARS) nema zasebnog fonda, sva građa pripada jednom fondu (*Spisi Rektorata i Akademikoga senata*), dok se dokumenti iz Arhiva Filozofskog fakulteta (dalje: AFF) nalaze u nekoliko fondova, a ovdje su korišteni oni iz fonda *Spisi dekanata Mudroslovnog fakulteta*.

tekstovi memoarske naravi, naročito memoari bana Pavla Raucha i njegov pseudonimom *Veridicus* potpisani prilog *Narodnim novinama*⁶ te memoarska knjiga jednog od tadašnjih studenata Krešimira Kovačića.⁷

Rekonstrukcija događaja iz proljeća 1908.

Početak događaja vezanih u studentski štrajk možemo datirati uz dolazak novog bana baruna Raucha 15. siječnja 1908. u Zagreb. U kontekstu razumijevanja budućih događaja na sveučilištu treba istaknuti politički kontekst i ulogu novog bana: zadatak novopostavljenog bana bio je ponajprije da u svrhu opravdanja buduće aneksije Bosne slomi djelovanje Hrvatsko-srpske koalicije u Hrvatskoj i otkrije veleizdajničke elemente u zemlji. U svojem je djelovanju više bio pod utjecajem Beča negoli Pešte, a u zemlji je blisko surađivao s Frankovom strankom.⁸ Njegov doček obilježili su eskalacija nezadovoljstva zagrebačkog građanstva, demonstracije, nemiri i reakcija gradskog redarstva.⁹ Ovakav doček Rauchu je dao priliku da "nastupi kao 'spasitelj' Monarhije", da svaki, pa i ovaj napad, na svoj režim, koliko god neugodan bio, poistovjeti s napadom na dinastiju i tako stvori veleizdajničku atmosferu u zemlji od početka svoje vladavine.¹⁰ To će, uostalom, ubrzo početi koristiti kao motiv za obračun s političkim protivnicima, naročito s onima na Sveučilištu. Iako su službene dnevne novine, *Narodne novine*, pisale o grupama demonstiranata "nahuškanim" od strane opozicije, *Obzor* ih je okarakterizirao kao spontane. Zadnji poticaj izbivanja nezadovoljstva zbog izbora novog bana, dali su po *Obzorovu* mišljenju, sam Rauch i Vlada koji su "prisilili" činovništvo da mu se dođe pokloniti na svečanom dočeku na zagrebačkom glavnom kolodvoru. Naime, Predsjedništvo Kr. zem. Vlade izdalo je okružnicu dva dana ranije, kojom se naložilo činovništvu da dočeka novog bana.¹¹ Što se sudjelovanja same studentske omladine na ovim demonstracijama prilikom dočeka tiče, u člancima koji opisuju Rauchov dolazak ona se nigdje izrijeком ne spominje kao posebna grupa ili kao grupa posebno zapažena po neredima.¹² Ipak,

⁶ *Memoari bana Pavla Raucha*, prir. Iskra Iveljić – Branka Molnar, Zagreb 2009., str. 77-81; *Veridicus, Hrvatska u godini 1907. i 1908.*, Zagreb 1908.

⁷ Krešimir Kovačić, *Priče iz starog Zagreba*, izbor ilustracija Nada Premerl, Zagreb 1990., str. 198-199.

⁸ Jaroslav Šidak – Mirjana Gross – Igor Karaman – Dragovan Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*, Zagreb 1968., str. 238-239; Mirjana Gross, Hrvatska uoči aneksije Bosne i Hercegovine, u: *Istorija XX veka. Zbornik radova*, ur. Dragoslav Janković, sv. 3, Beograd 1962., str. 171.

⁹ Detaljan opis demonstracija vidi: *Obzor*, god. XLIX, br. 15, str. 2. I Ivan Peršić u svojim memoarima slikovito opisuje Rauchov doček: "U Zagrebu pak koalicija se pobrinula za najsvečaniji doček. Kamenje, gnjila jaja i slamnata krabulja, predstavljajuća Rauchovu 'Animir-damu' iz jedne noćne kavane! Zviždanje i urlanje svjetine tako je poplašilo konje za bansku povorku priredjenih kočija, da su jedni potrčali na sjever, drugi na zapad, treći na istok grada, samo na jug nisu mogli radi kolodvorske zgrade i tračnica!" (Ivan Peršić, *Kroničarski spisi*, prir. Stjepan Matković, Zagreb 2002., str. 167). Usp. i: *Veridicus, Hrvatska u godini 1907. i 1908.*, str. 8; Gross, Hrvatska uoči aneksije, str. 171.

¹⁰ Šidak – Gross – Karaman – Šepić, *Povijest hrvatskog naroda*, str. 239; Gross, Hrvatska uoči aneksije, str. 171.

¹¹ *Obzor*, god. XLIX, br. 14, str. 2; br. 16, str. 2. Usp. i: Gross, Hrvatska uoči aneksije, str. 171.

¹² Takvo mišljenje iznosi i prof. Šurmin u svojoj izjavi danoj nakon prisilnog umirovljenja, koji je doček na kolodvoru držao "daleko više građanskim dočekom negoli dačkim" (*AFF, Spisi*, 340/1908.).

po banovoj skorašnjoj reakciji, sasvim je očigledno da su oni bili jedni od najaktivnijih sudionika nemira. Novi ban ih je uzeo "na zub" i to je jasno istaknuo već prilikom primanja u Banskim dvorima. Između deputacija različitih crkvenih i sudskih oblasti te nastavnih i kulturnih zavoda, u ime Sveučilišta na primanje kod bana stigli su rektor Maurović, prorektor Bauer i dekani fakulteta. Nakon pozdravnog govora, ban se uvrijeđeno osvrnuo na studentsku disciplinu, njezinu nisku razinu koja je prilikom zadnjih nemira dovela do ugrožavanja osobne sigurnosti i materijalnog vlasništva. Pozvao je Akademski senat neka djeluje na studente koji su prilikom njegova dočeka prešli granice kaznenog zakona "te bi mu bilo vrlo žao ako bude morao primijeniti oštre mjere".¹³ Ubrzo nakon ovog primanja reagirali su i đaci i oporbena javnost. Studenti su u restoranu "Kolo" organizirali prosvjednu skupštinu "protiv govora baruna Raucha". Sa skupštine na kojoj je bilo prisutnih oko 500 studenata, pod predsjedanjem studenta prava Milana Tička, donesena je rezolucija u kojoj je osuđeno mlako držanje rektora Maurovića prilikom posjete banu, te Rauchov govor koji je cijelu demonstraciju prilikom njegova dočeka okarakterizirao kao "antidinstičku", organiziranu pod utjecajem opozicije, preuveličavajući cijelu stvar, naročito noćni sukob stražara i grupe studenata. Reagirali su i na to što je ban upozoravao akademske vlasti na odgovornost zbog čina što ga je akademska omladina počinila izvan Sveučilišta.¹⁴ Ovo mišljenje su dijelili i studenti starčevićanci koji su na zasebnoj skupštini potpisali rezoluciju istog sadržaja.¹⁵ Istu osudu ban je dobio i od *Obzora* koji također drži da se radi o preuveličavanju napada na njega, a osim toga oštro je osudio i banovo "čitanje lekcije" predstavnicima Akademskog senata – time je uvrijedio njih osobno ali i ugrozio akademsku slobodu.¹⁶ Nedugo nakon ovih prvotnih nemira održani su izbori na kojima Hrvatsko-srpska koalicija pobjeđuje i poražava ustavnu stranku, ali se Sabor odgađa.¹⁷ Ovakav apsolutistički režim novog bana bio je potreban u razdoblju pripreme za aneksiju Bosne i Hercegovine.¹⁸ Nezadovoljstvo u glavnom hrvatskom gradu je ključalo. Uslijedile su nove demonstracije protiv Raucha koje su spontano izbile na kolodvoru na kojem se građanstvo okupilo radi dočeka novoizabranih saborskih zastupnika, istovremeno kad se ban spremao otputovati na svoje imanje u Martijanec.¹⁹ Ove su pak, gotovo munjevitom brzinom

¹³ *Obzor*, god. XLIX, br. 17, str. 2.

¹⁴ *Hrvatski djak*, god. II, Zagreb 1908., str. 49; *Obzor*, god. XLIX, br. 21, str. 2.

¹⁵ *Hrvatski djak*, god. II, Zagreb 1908., str. 50.

¹⁶ *Obzor*, god. XLIX, br. 22, str. 2.

¹⁷ *Obzor*, god. XLIX, br. 58, str. 1.

¹⁸ Šidak – Gross – Karaman – Šepić, *Povijest hrvatskog naroda*, str. 239.

¹⁹ *Obzor*, god. XLIX, br. 22, str. 2. Iz novinskih članaka, ali i iz Vladinog dopisa Rektoratu saznaju se detalji ovih demonstracija. Rauch je privatnim poslom putovao iz Zagreba preko Koprivnice u Martijanec. Tom su prilikom studenti dočekujući izabrane narodne zastupnike dr. Lorkovića i Wildera saznali da se ban nalazi u rezerviranoj čekaonici na kolodvoru i pred njom demonstrirali. Najčešće ponavljani dijelovi opisa i uvreda novom banu bili su povici "Abzug Rauch!", fućkanje i pjevanje podrugljivih pjesama "O du mein lieber Augustin" (inače "omiljena pjesma pijanog 'Servus-društva'", Gross, *Hrvatska uoči aneksije*, str. 171) i "Kumek moj dragi daj se napij" (*ARS*, 105/1908.). Vidi i: *Memoari bana*,

imale odraza na sveučilišnu omladinu, jer se već u istom broju *Obzora*, samo u rubrici brzojavnih vijesti, može pročitati informacija kako vlada namjerava zatvoriti Sveučilište ponove li se opet izgređi od jučerašnjeg dana,²⁰ a dopis o nedopustivom studentskom ponašanju stigao je na Rektorat.²¹ Nezadovoljstvo građanstva i mladeži nije se stižalo: dvadesetak dana kasnije, 20. ožujka, javlja se o ponovnim neredima u gradu pri kojima su izviždani barun Rauch i Nikola pl. Czernkovich koji mu je bio u pratnji, tijekom šetnje po centru grada. Na povike "Abzug Rauch!" i pjevanje podrugljivih pjesama reagiralo je redarstvo koje je sabljama tjeralo okupljeno mnoštvo te uhapsilo devetero sudionika.²² I ovaj put, očigledno smatrajući da je mladež glavni provokator i inicijator nereda protiv bana, neredi imaju izravne posljedice prema studentima: nekoliko dana nakon ovog izgređa petorici studenata srpske nacionalnosti obustavljene su stipendije koje su primali iz Krajiške imovne i uzgojne zaklade.²³ Nedugo nakon ovih demonstracija situacija s banom i Sveučilištem dodatno se zaoštrava: slijedilo je umirovljenje, odnosno suspenzija narodnih zastupnika i sveučilišnih profesora Đure Šurmina i Gavre Manojlovića, čime je grubo povrijeđena sveučilišna autonomija, s obzirom na to da u oba slučaja akademske vlasti nisu imale nikakvo pravo odlučivanja.²⁴ Sredinom travnja objavljeno je otvoreno pismo banu Pavlu Rauchu, što su ga potpisali članovi Srpske narodne samostalne stranke, u kojem ga se proziva za klevete što ih je izrekao na račun članova Koalicije, naročito njezina srpskog dijela, optužujući ih za veleizdaju i antidinastičke stavove. Među potpisnicima se našao i profesor Filozofskog fakulteta Gavro Manojlović,²⁵ što je u Rauchovim očima "prevršilo mjeru".²⁶ Prema komentarima iz *Obzora*, u oba slučaja radilo se o političkom umirovljenju, odnosno suspenziji, a iza svega je stajao osobni obračun bana s neloyalnim zaposlenicima Sveučilišta.²⁷ Kao razlog navodi se Šurminovo sudjelovanje u demonstracijama prilikom banova dolaska i neobavljanje de-

str. 77; Veridicus, *Hrvatska u godini 1907. i 1908.*, str. 12; Kovačić, *Priče iz starog Zagreba*, str. 198; Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 165-166.

²⁰ *Obzor*, god. XLIX, br. 22, str. 3.

²¹ Dopis Odjela za Bogoštovlje i nastavu Rektoratu u vezi studentskih demonstracija, ARS, 105/1908. Tu se nalazi proglas rektorata kojim se apelira na studente neka ne ponavljaju incidente koji bi mogli isprovocirati oštre vladine mjere prema sveučilištu.

²² *Obzor*, god. XLIX, br. 79, str. 2.

²³ *Obzor*, god. XLIX, br. 83, str. 2.

²⁴ Rauch je Sveučilište doživljavao kao opasnost ne isključivo zbog studentske mladeži podobne manipulaciji, nego i jer je ondje stvorena jaka opozicijska skupina profesora. Osim Manojlovića i Šurmina, prema pisanju Mire Kolar-Dimitrijević, po Zagrebu su kolale glasine da će ban umiroviti i profesore Frana Vrbanića, Ferdu Šišića i prorektora Bauera (Kolar-Dimitrijević, Ban Pavle Rauch, str. 127).

²⁵ *Obzor* donosi prijepis pisma, original je objavljen u *Srbobranu* (*Obzor*, god. XLIX, br. 101, str. 2). Usp. i: Kovačić, *Priče iz starog Zagreba*, str. 198; Kolar-Dimitrijević, Ban Pavle Rauch, str. 127.

²⁶ *Memoari bana*, str. 78. Ban u svojim memoarima piše kako je ovo pismo prevršilo mjeru te je odlučio "na drugi način postupati". Osobni obračun nije uslijedio samo s Manojlovićem kojega je suspendirao, već i s dr. Bogdanom Medakovićem, predsjednikom sazvanog Sabora koji je stajao na čelu izjave Srba samostalaca, kojega je izazvao na osobni dvoboj (*Memoari bana*, str. 78-79; Veridicus, *Hrvatska u godini 1907. i 1908.*, str. 11).

²⁷ *Obzor*, god. XLIX, br. 109, str. 2; br. 112, str. 2; br. 114, str. 2.

kanskih dužnosti. Naime, iako u rješenju o njegovoj mirovini od 13. travnja, koje je došlo na Rektorat,²⁸ nema objašnjenja za umirovljenje, iz Rauchovih novina, prema pisanju *Obzora*, može se iščitati da je riječ o osveti za doček priređen banu i za pobjedu na strani Koalicije.²⁹ Odmah nakon službenog umirovljenja sveučilišna omladina reagirala je na način da je organizirala povorku iz restorana "Kolo", gdje su imali "najsajjniju djačku skupštinu" do tada, sa oko 500 studenata svih stranačkih uvjerenja, do pred stan svojeg profesora, gdje mu je kličući priredila "burne i srdačne ovacije".³⁰ U obranu akademske slobode koja je činom umirovljenja prof. Šurmina povrijeđena, ustala je i opozicijska javnost, đaci i sam Šurmin. U istom broju *Obzora*, onom od 29. travnja, izlazi članak "Za slobodu sveučilišta" i Šurminovo pismo, koje je u originalu bilo upravljeno na uredništvo *Neues Pester Journala*. U oba teksta napad na narodnog zastupnika Hrvatske pučke napredne stranke i profesora Filozofskog fakulteta u smislu njegova bezrazložnog umirovljenja ocjenjuje se kao napad na autonomiju Sveučilišta, odnosno akademsku slobodu. Naime, vlast je Šurmina okrivila zbog nereagiranja prilikom demonstracija u kojima su sudjelovali i studenti. On razlaže kako su se studenti, kao i ostalo građanstvo, okupili povodom dočeka novoizabranih zastupnika Lorkovića i Poljaka, te smatra da bi se njegovo upletanje u poslove redarstva prilikom nastalih demonstracija i vršenje "policajne službe" od strane sveučilišnog profesora kosilo s akademskim propisima i da ga je Vlada dala umiroviti "bez iztrage", bez ikakve konzultacije sa sveučilišnim vlastima.³¹ Isto stajalište Šurmin iznosi u svojoj izjavi na sjednici Proforskog zbora Filozofskog fakulteta: ističe kako su mu propisi dobro poznati "a oni ne dopuštaju nikomu od profesora intervenciju na ulici". O tom trajnom sporu oko podijeljenosti kompetencija akademskih i redarstvenih vlasti³² dalje govori: "Pogotovo to se mene nije ni najma-

²⁸ Taj dekret je uručen dekanatu Filozofskog fakulteta s uputom da se izruči Šurminu, zajedno s banskim dopisom o carskom rješenju o stavljanju prof. Šurmina "u trajno stanje mira" (AFF, *Spisi*, 331/1908.). Sam dekret nalazi se u osobnom fondu Đure Šurmina u Hrvatskom državnom arhivu (HDA, osobni fond: Đ. Šurmin, br. 833, kut. 40).

²⁹ *Obzor*, god. XLIX, br. 114, str. 2; br. 115, str. 2. Sam Rauch napisao je u svojim memoarima da u samim demonstracijama u kojima su sudjelovali i brojni studenti ne bi bilo ništa neobično, da među njima nije bio i sveučilišni profesor koji, ne samo da ih nije umirio, već je "ove razdraživao" (*Memoari bana*, str. 77). Na drugom je mjestu napisao kako je Šurmin zapravo uživao u cijeloj situaciji i kako su svjedoci demonstracija "u njegovim očima vidili odsjev najradostnije uzbudjenosti, kad je gledao i slušao taj koncert" (*Veridicus, Hrvatska u godini 1907. i 1908.*, str. 12).

³⁰ *Obzor*, god. XLIX, br. 117, str. 2; *Hrvatski djak*, god. II, Zagreb 1908., str. 149.

³¹ *Obzor*, god. XLIX, br. 118, str. 2.

³² Oko podjele kompetencija, odnosno djelokruga djelovanja akademskih i redarstvenih vlasti među sveučilišnim spisima mnogo je materijala. U svim većim incidentnim situacijama koje su se događale van sveučilišta, a čiji su protagonisti bili studenti, redovito se prozivalo njihove profesore za odgovornost, odnosno za nedjelovanje kod uznemirene studentske mladeži. Prema *Akademičkim propisima*, odnosno Disciplinarnom redu za studente, koji je izdala Vlada u travnju 1876. i nije se mijenjao do kraja Monarhije, jasno je istaknuto u čl. 3 da studenti podliježu "glede svojih građanskih odnošaja i glede kažnjivih čina u građanskom životu općim zakonima i oblastima" dok su u vezi "akademičkoga vladanja" podložni "naredbama i disciplinarnim propisima akademskih vlasti" (*Akademički propisi za porabu slušalaca u Kr. hrv. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu, Zagreb 1910.*, str. 27). Više o tome vidi

nje ticalo, budući da je na kolodvoru bio i policajni činovnik, kojega je dužnost intervenirati, ako vidi, da je za to mjesto. U ostalom sam ja svoj bliži krug odgovarao od svake demonstracije, jer da smo mi došli da pozdravimo drugove, a ne da demonstriramo i na ulici nije bilo demonstracije već manifestacije". Uz to napominje kako nikada nije bio sklon priređivanju demonstracija pa čak ni u studentsko doba.³³

Važno je ovdje spomenuti i držanje Šurminovih fakultetskih kolega u vezi s njegovim umirovljenjem. Taj je slučaj uostalom potaknuo i pitanje njihova položaja kao sveučilišnih profesora. Svoj stav iznijeli su na VI. redovnoj sjednici profesorskog zbora Filozofskog fakulteta. Kao najstariji član tog zbora prvi je svoj prijedlog u vezi kolege Šurmina iznio prof. Franjo Marković. Ono što ga je očito najprije mučilo bilo je to prisilno umirovljenje "bez ikakve disciplinarne iztrage". Nadalje, izražavajući "najveće sažaljenje" zbog Šurminova umirovljenja, smatrajući da je on "savjesno i revno" vršio svoju dužnost kao profesor i kao dekan fakulteta, staje u njegovu obranu osporavajući razloge koji su do toga doveli, kao protupropisne: "U javnosti stavljeni prigovor g. prof. i dekanu Šurminu, da je on povriedio dužnosti svoga zvanja time, što da nije na kolodvoru opomenuo i odvratio sveučilišne slušatelje od demonstracija proti preuzvišenom gospodinu banu, nije mogao biti izpravnim razlogom za predlog umirovljenja prof. i dekana g. dr. Gjura Šurmina jerbo je po akademičkih propisih (gledaj: službeno izdanje g. 1898, na strani 23oj disciplinarni red, § 1, stavka 2, i § 3) dužnost akademičkih oblasti bditi nad tim, da se ne pomuti red i postojanost na sveučilištu a slušatelji su samo glede akademičkoga vladanja dužni pokoravati se posebnim naredbama i disciplinarnim propisima akademičkih oblasti, dok su glede svojih građanskih odnošaja (...) izrikom podvrženi obćim zakonima i oblastima". Marković traži, "obzirom na sigurnost položaja svakog profesora u buduće", neka se sa svakog fakulteta imenuju po dva profesora koji će zajedno učiniti "prikadne predloge" i podastrijeti ih Senatu. Ovaj Markovićev prijedlog stavljen je na glasanje i usvojen je uz "jednoglasno ustajanje", o čemu se obavještavaju profesorski zborovi Pravnog i Teološkog fakulteta.³⁴ Ubrzo su fakulteti izabrali po dva člana,³⁵ te su na sastanku održanom 1. svibnja zaključili da se Senatu predlaže reaktivacija profesora Šurmina, a odlučili su, očigledno zabrinuti za svoj vlastiti položaj, da se Vladi uputi i

---

u poglavlju o studentskoj disciplini u: Tihana Luetić, *Studenti Sveučilišta u Zagrebu (1874.-1914.). Svakodnevnica i društveni život*, neobjavljena doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 2011.; Ista, *Akademički propisi i disciplinski prijestupi studenata Kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu u prvim godinama po njegovu osnutku*, u: *Na rubu zakona: društveno i pravno neprihvatljiva ponašanja kroz povijest, Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija Dies historiae održanog 13. prosinca 2007. u Zagrebu*, ur. Suzana Miljan, Zagreb 2009., str. 191-209. Tih se situacija prisjeća i *Hrvatski djak* napominjući kako su se u više navrata "grubo zamjenjivali pojmovi kao ulica i akademsko tlo, te akademski i redarstveni propisi" (*Hrvatski djak*, god. II, Prag 1908., str. 161).

³³ AFF, *Spisi*, 340/1908.

³⁴ AFF, *Spisi*, 340/1908.

³⁵ S Teološkog fakulteta bili su to profesori Ferdinand Belaj i Ivan Bujanović (AFF, *Spisi*, 375/1908.), s Pravnog profesori Fran Vrbanić i Franjo Spevec (AFF, *Spisi*, 370/1908.), a s Filozofskog profesori Franjo Marković i Vinko Dvořák (AFF, *Spisi*, 340/1908.).

prijedlog za što skorije donošenje “zakona o osobnom položaju profesora po promjeni zakona od 20. prosinca 1890. u osobnim odnošajima i karnostnoj odgovornosti sudaca, po kojem bi kao vrhovna karnostna (stegovna, op.a.) oblast profesorima sudio kr. stol sedmorice”.³⁶ I kada su na III. izvanrednoj sjednici na Filozofskom fakultetu nekoliko dana kasnije priopćene riječi sveučilišnog rektora, koji je bio na razgovoru u Vladi u vezi ovog pitanja, javljaju se kolege koji opet staju u Šurminovu obranu. Rektor je izvijestio da mu je u Vladi rečeno kako Šurminovo umirovljenje “nije usljedilo iz političkih razloga”, te se priznaje kako u vezi nereda i reagiranja prema studentima “prof. Šurminu po pisanom zakonu nije baš bila pravna i zvanična dužnost, da intervenira ali se prof. Šurmin svejedno time ogriješio o svoju moralno-socijalnu dužnost pa je radi toga umirovljen”. Na to su ustali profesori Marković i Janeček, braneći stav kako navedeni razlozi nikako ne mogu biti povod za umirovljenje. Uzgred ističu, kako prema redarstveniku, čija je dužnost bila da smiri demonstrante, nisu poduzete nikakve mjere. Taj je zaključak stavljen na glasanje i prihvaćen je jednoglasno, te je upućen Senatu.³⁷ Ipak, ni mišljenje profesora nije imalo nikakva utjecaja na promjenu odluke o umirovljenju profesora Šurmina: krajem svibnja javlja se Akademskom senatu da njegovu predstavku od 10. svibnja o Šurminovoj reaktivaciji (sastavljenu temeljem mišljenja profesorskih zborova) ban nije “obnašao uvažiti obzirom na previšnje rješenje od 13. travnja 1908.”³⁸

Od vijesti iz profesorskog kruga tih dana saznaje se i o službenoj suspenziji “od službe i plaće” profesora Gavre Manojlovića zbog “povrede dužnosti” počinjene time što je dotični potpisao spomenuto otvoreno pismo protiv bana Raucha, o čemu govori i dopis o Manojlovićevoj suspenziji upućen od strane bana Akademskom senatu, odnosno Dekanatu Filozofskog fakulteta.³⁹ U vezi ove suspenzije valja istaknuti kako su povredu sveučilišne autonomije profesori vidjeli ne samo u razlogu suspendiranja, već i u načinu na koji je to učinjeno: naime, prema njihovu viđenju Akademski senat bio je tijelo koje je imalo disciplinarnu vlast nad sveučilišnim pro-

³⁶ AFF, *Spisi*, 376/1908.

³⁷ AFF, *Spisi*, 391/1908.; 398/1908.

³⁸ AFF, *Spisi*, 430/1908. Što se tiče izrade novog zakona koji bi regulirao položaj sveučilišnih profesora, Akademski senat dekanatu Filozofskog fakulteta javlja da je na svojoj sjednici od 26. srpnja 1908. izradio “osnovu zakona o karnostnoj vlasti nad učiteljima kr. sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu” (AFF, *Spisi*, 580/1908.). Kako je dalje išlo njezino rješavanje, u arhivskoj građi iz ovog perioda o tome nema podataka.

³⁹ *Obzor*, god. XLIX, br. 121, str. 2; “Kr. zemaljska vlada odjel za bogoštovlje i nastavu nalazi protiv kr. jav. redov. sveuč. profesora Dra. Gavre Manojlovića odrediti u smislu §. 5. zakona od 5. siječnja 1874. o ustrojstvu sveučilišta Franje Josipa I. i cesarske naredbe od 10. ožujka 1860. o karuosnom postupku proti urednicima i službenicima odrediti disciplinarnu istragu zbog grube i teške povrede službovnikih dužnosti počinjene time, što je na Njegovu Preuzvišenost gospodina Bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije upravio uz ostale narodne zastupnike, članove srpske samostalne stranke, ‘Otvoreno pismo’ u dnevniku ‘Srbobran’ od 2 (15) travnja 1908. broj 81 izlazećem u Zagrebu u kojem je ustvrdio, da je preuzvišeni gospodin ban Pavao barun Rauch sa svog visokog mjesta svjesno i zlonamjerno lagao, klevetao i denuncirao. Podjedno je glede istoga profesora u smislu §. 9. naredbe od 10. ožujka 1860. određena privremena obustava od službe i plaće.” (AFF, *Spisi*, 373/1908.).

fesorima i ono je trebalo provesti istragu, ako bi došlo do nekog prijestupa. Nasuprot tome, u slučaju prof. Manojlovića za istragu je bio određen vladin odjelni savjetnik Gjuro Pogačić.⁴⁰ Spomenut ćemo i to da je Manojlovićeva suspenzija prešla u umirovljenje u rujnu iste godine kada je kraljevskim rješenjem stavljen u "trajno stanje mira". Njegovi kolege tom prilikom izražavaju žaljenje, što mu je i rečeno u pismu dekana Filozofskog fakulteta – izriče mu se zahvalnost na zdušno vršenoj nastavničkoj službi i žaljenje što je s njime "ubijena vrsna i zaslužna sila u naponu njezine snage".⁴¹

Istovremeno novine javljaju i o prvoj studentskoj reakciji: "Uzbudjenje radi ovog nasilja zahvaća sve šire krugove. Djačtvo je bez razlike stranaka složno istupilo protiv tog masreglovanja i odlučilo najodlučnije prosvjedovati".⁴² U sljedećih nekoliko dana, koncem travnja i početkom svibnja, održano je pet velikih studentskih skupština, gdje je dogovorena akcija kojom se staje u obranu časti sveučilišta. Prva je bila već spomenuta skupština, održana 27. travnja 1908. u "Kolu", gdje studenti izražavaju svoju potporu svom profesoru i u "odlučnom i živom" raspoloženju čekaju reakciju svog senata prije negoli pokrenu konkretnu akciju.⁴³ Ipak, prije nego što su dočekali službeni stav svojih profesora, studenti su pokrenuli bojkot nastave, nakon što su saznali za Rauchove prijetnje da će "i najmanju manifestaciju sveučilišne omladine ili akademskog senata – upotriebiti, da zatvori hrv. sveučilište".⁴⁴ Na svojoj drugoj skupštini, održanoj 29. travnja u auli sveučilišta, njih oko 600 zaključilo je da se ima provesti generalni štrajk i u tu svrhu podići *dimisoriji* (otpusnice) za odlazak na strana sveučilišta. Provedeno je glasovanje na kojem se nitko od prisutnih nije protivio ovoj odluci, a prisutni su bili studenti raznih političkih frakcija.⁴⁵ Studenti su u jednom danu prestali odlaziti na predavanja i počeli uzimati *dimisorije*. Na trećoj skupštini održanoj u "Kolu" studenti su se "zakleli svojom poštenom rječju da će ostaviti osramočenu univerzu" i izabrali centralni akademski odbor od 12 članova (četiri naprednjaka, četiri starčevićanca i četiri Srbina) koji su trebali voditi cijelu akciju. Štrajku su se priklonili i studenti šumarstva. U četvrtak, 30. travnja, postavljeni su čuvari nazvani "cerberi" za čuvanje sveučilišne zgrade, a Centralni odbor sastaje se na prvu sjednicu. Zaključuje se da se do sutradan u podne mogu polagati kolokviji, da se ne mogu polagati strogi ispiti ni obavljati promocije, jedino su se mogli polagati državni ispiti pravnika i filozofa "budući da oni nisu akademska stvar". Studenti su korporativno krenuli na zadušnice za Zrinskog i Frankopana,⁴⁶ a kad su se vratili, ostali su pred zgradom Sveučilišta da se "štrajk jače markira". To su

⁴⁰ AFF, *Spisi*, 373/1908.; 404/1908.; 408/1908.

⁴¹ AFF, *Spisi*, 646/1908.; 748/1908..

⁴² *Obzor*, god. XLIX, br. 118, str. 2

⁴³ ARS, 221/1908.; *Hrvatski djak*, god. II, Zagreb 1908., str. 149.

⁴⁴ *Obzor*, god. XLIX, br. 119, str. 2; *Hrvatski djak*, god. II, Zagreb 1908., str. 113.

⁴⁵ *Hrvatski djak*, god. II, Zagreb 1908., str. 150; Kovačić, *Priče iz starog Zagreba*, str. 198-199.

⁴⁶ Upravo u jeku priprema za emigraciju i na početku studentskog štrajka, "pada" i 30. travanj, dan kada se misom zadušnicom obilježavalo pogubljenje Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana.

nazvali "štrajkaškim logorom". U petak 1. svibnja osvanuo je oglas Senata o odgodi početka semestra za 20. svibnja, ali to studentima ništa nije mijenjalo na odluci.⁴⁷ Tad je održana i četvrta skupština pred sveučilištem, gdje je jednoglasnim zaključkom dogovoreno da se akcija ima nastaviti, te su pročitani pozdravni brzojavi češkog đastva u Beču i Pragu. Navečer je održana i posljednja, peta skupština u "Kolu", sa 600 prisutnih studenata, gdje su potpisane izjave zakletve o ostavljanju "osramočene univerze" sve dok god se "nanesena sramota" u potpunosti ne opere. Naknadno je tu izjavu potpisalo još 300 studenata, a uz to je stigla i vijest o suspenziji prof. Manojlovića. Tu večer su se sastale posebne grupe, formirane prema sveučilišnim centrima u koje su namjeravali otići (Beč, Prag, Graz), svaka se grupa trebala popisati, te izabrati pododbor radi lakše komunikacije sa centralnim odborom.⁴⁸

O spomenutoj đačkoj skupštini u "Kolu" i ponašanju studenata *Obzor* detaljno izvještava, ponajviše se osvrćući na besprijeckornu disciplinu među studentima. Unatoč velikom broju, studenti su se držali ponosno i besprijeckorno, ne želeći priuštiti Rauchu zadovoljštinu u smislu provociranja uporabe sile od strane redarstva. Tako su izlazili iz "Kola, uz prezirni muk i podpuno ignoriranje sile". Uz brojno oružništvo koje ih je čekalo nakon sastanka, studenti se ipak nisu dali isprovocirati, kao što je vlast očekivala: "Doista impozantno bilo vidjeti ono nekoliko stotina vatrene mladeži, gdje teško suspreže svoj gnjev (...)"⁴⁹ Djelić atmosfere sa Sveučilišta također prenosi *Obzor*: "Cielo sveučilište izgleda kao da je obamrlo ... Vestibul – ročište i sastajalište djačtva, kroz cio dan izgleda kao grobnica. Ono 30 ploča akademskih organizacija, koje su ga do sada slikovito urešavale, skinuli su jučer akademičari i odnieli ih kličući akademskoj slobodi u svoje klubove". Za isto vrijeme, pred sveučilištem, u sveučilišnom vrtu vladala je živa atmosfera: studenti, "djaci-štrajkaši", su uredili svoj tabor: "Po vrtu stoje razštrkane grupe koje živo debatiraju o vanjskim sveučilištima i spremaju se na put (...). Na sve se strane odašilju drugovima koji su još u provinciji, brzojavi i obavješćuju se o svakom koraku (...)" Istovremeno na stepenicama pred ulazom u zgradu postavljene su spomenute studentske straže, koje su propuštale samo one kolege koji su imali obaviti administrativni posao u kvesturi radi podizanja *dimisorija*. Popodne istog dana u ovom je studenskom taboru spaljen i dnevni primjerak Rauchove *Ustavnosti*, nakon što je pročitana vijest o "prostačkom" napadu na njihova profesora, tj. o Šurminovu umirovljenju. Istovremeno je spriječena i prva sveučilišna ceremonija: promocija četiri doktoranda u čast doktora, s time da su se, kako javlja *Obzor*, trojica samostalno odrekla promocije, a četvrtog je "djačtvo prisililo da ostavi sveučilište".⁵⁰

⁴⁷ Oglas o zatvorenom sveučilištu stajao je na vanjskim vratima sveučilišta (*ARS, Spisi*, 424/1908.; 369/1908.). Senat je prihvatio odluku Vlade, Odsjela za bogoštovlje i nastavu da se nastava odgodi do 20. svibnja i da do tada Sveučilište ostane zatvoreno. Usp. Kovačić, *Priče iz starog Zagreba*, str. 199.

⁴⁸ *Hrvatski đjak*, god. II, Zagreb 1908., str. 150; *Obzor*, god. XLIX, br. 119, str. 2.

⁴⁹ *Obzor*, god. XLIX, br. 121, str. 2.

⁵⁰ *Obzor*, god. XLIX, br. 119, str. 2.

S druge strane, za sve ovo vrijeme dok su se studenti organizirali, Senat se još uvijek nije službeno oglasio, osim što je objavljeno da je rektor dr. Milivoj Maurović odlučio "uslied poznatih događaja" predati svoju ostavku.⁵¹ Nekoliko dana kasnije, 3. svibnja, objavljeno je da je predignuto već oko 800 dimisija te da studenti i dalje djeluju ujedinjeno, odnosno u njihovim redovima nije bilo nesuglasica oko odlaska.⁵²

U *Obzorovu* osvrtu na ovaj studentski bojkot u članku pod naslovom "Djački pokret" jasne su simpatije lista prema studentskim akcijama. Pohvaljuje ih se što nisu prešli granice sveučilišta i pretvorili štrajk u političke demonstracije, te time dali Rauchu povod da "zatvori sveučilište kao leglo političkih nemira". Cijelu akciju *Obzor* opravdava, smatrajući kako je umirovljenje sveučilišnog profesora, legalno izabranog saborskog zastupnika suprotnog tabora, Vlada počinila po svom "pravu samoodržanja" i time napala na slobodu sveučilišta. U istom broju uredništvo poziva sve rodoljube za skupljanje materijalne pomoći za studentsku emigraciju koja se tih dana aktivno pripremala za put, najviše prema Pragu, koji će "odsada biti središte naše omladine". *Obzor* također ovu akciju smatra "kulturnom sramotom" za hrvatski narod jer je zbog "barbarske vlade" i iz isključivo političkih razloga nacionalno sveučilište ostalo bez svojih slušača.⁵³

Istovremeno je planirana i skupština podrške od strane zagrebačkog građanstva u dvorani "Streljane" kao znak prosvjeda protiv Šurminova umirovljenja i Manojlovićeve suspenzije.⁵⁴ Osim toga, veliki oproštaj zagrebačko građanstvo je svojim studentima napravilo u dvorani "Sokola", priredivši im oproštajni *komers*,⁵⁵ na kojem im je ujedno uručilo i sakupljene dobrovoljne priloge. Uz prisustvo velikog broja građana i studenata, ali i niza uglednika, posebice političara, saborskih zastupnika, držali su se oproštajni govori i ovacije. Ironično je naglašeno kako je po prvi put "cjelokupno djačstvo ostavilo sveučilište", što do sada nije uspjelo nijednoj vladi u nijednoj zemlji, pa čak ni u Rusiji, gdje su studenti bili u stalnom sukobu s autoritativnim režimom svoje vlade, ali uspjelo je "domaćem sinu iz Martijanca". Zagrebačka javnost zadivljeno je gledala u hrabrost studentske mladeži i njihovu odlučnost da, bez iznimke, krene u nepoznati svijet zbog pitanja časti svojega sveučilišta. Tako je saborski zastupnik Zagorac u svom govoru o studentima zadivljeno govorio: "Golubinja čud je bila nesreća naroda. Nema više goluba – ovdje je orao, koji leti visoko i razbija oblake".⁵⁶ O reakciji zagrebačke javnosti na ovaj snažan bunt i jedinstvenost sveučilišne omladine s ponosom je pisao i *Hrvatski djak* u opširnom članku "Emigracija s hrvatskog sveučilišta 1908.", ističući dotadašnje nepovjerenje javnosti prema studentima, koje je bilo bazirano ponajprije na njihovoj političkoj razjedinjenosti,

⁵¹ *Obzor*, god. XLIX, br. 119, str. 2.

⁵² *Obzor*, god. XLIX, br. 122, str. 2.

⁵³ *Obzor*, god. XLIX, br. 120, str. 2; br. 124, str. 2. Usp. i: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 166.

⁵⁴ *Obzor*, god. XLIX, br. 122, str. 2.

⁵⁵ *Komers – franc.* (commerce) svečana zabava, gozba (Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb 1990., str. 712).

⁵⁶ *Obzor*, god. XLIX, br. 124, str. 2.

velikom broju politički i društveno inertnih studenata (“štrebera”) i skromnim materijalnim prilikama u kojima su studirali. Ipak, ovaj put zagrebački “akademičari” iznenadili su sve: “Što je to? Jesu li to naši ljudi – ta to je nova generacija – novi ljudi. Tako su si šaputali građani zagrebački, ne mogavši da shvate, da u tim mladici- ma ima toliko snage, toliko odlučnosti i toliko jednodušnosti. Ta to su ipak inače naprednjaci, Starčevićanci i Srbi, koji vode medju sobom neprestanu borbu. Tu je priličan broj štrebera, koji potisnuti siromaštvom i ovisnošću od vladinih stipendija ipak neće valjda najednom postati lavovi. Od čega će živjeti sami u stranom svijetu? Baš je sve to najbolji dokaz, kako je duboko naša akademska omladina osjetila tu prostačku i nekulturnu uvredu svog sveučilišta. Za jednim stolom nadjoše se Starčevićanac i Srbin i naprednjak i odbaciše svoje stranačke razmirice i složiše osnovu, kako da si kao akademičari pribave svom sveučilištu zadovoljštinu. Za jednim stolom nadjoše se siromašni i bijedni hrvatski i srpski djaci sa štipendijalnim dekretima u ruci i pouzdavajući se u narod, trgoše sa sebe štreberske košulje i popljuvaše ruku koja ti u isti čas daje i u isti čas ruši u tebi dostojanstvo čovjeka”.⁵⁷ Da ne ostane sve samo na govorima, građanstvo je sakupilo 3006 kruna pomoći za studente do njihova polaska, kasnije je sakupljeno još puno veća svota i poslana im.⁵⁸ Istovremeno su u Pragu, Beču i Grazu organizirani odbori koji su bili spremni dočekati zagrebačke đake i pomoći im u snalaženju tijekom prvih dana, a naročito veliki doček spremao se u Pragu.⁵⁹ Čak i Rauch priznaje da je sa financijama “išlo sve kao po loju” i da je za prve studentske troškove boravka u inozemstvu, za upisne pristojbe i put, bilo dosta sakupljenih sredstava.⁶⁰

U opširnijem izvješću pod naslovom “Raztanak s akademskom omladinom”, u *Obzoru* od 6. svibnja detaljno je prikazan ispraćaj i odlazak zagrebačkih studenata koji se dogodio dan ranije, 5. svibnja 1908. U svečanom špaliru koji im je priredilo na tisuće Zagrepčana od zgrade Sveučilišta do kolodvora, studenti su u povorci, svrstani u redove, “tiho i mirno, dostojanstveno”⁶¹ krenuli na vlak za Beč, odnosno Prag. Povorka se kretala Kukovićevom ulicom (današnjom Hebrangovom), preko Akademičkog i Trga Franje Josipa (današnji Strossmayerov trg i Trg Kralja Tomislava), do kolodvora. Dio *Obzorova* članka dočarava svečanost cjelokupne atmosfere: “Cielim

⁵⁷ *Hrvatski djak*, god. II, Prag 1908., str. 163. Usp. Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 169.

⁵⁸ *Obzor*, god. XLIX, br. 124, str. 2; br. 129, str. 2; *Hrvatski djak*, god. II, Zagreb 1908., str. 151. U vezi sakupljanja priloga, jedna od vijesti iz *Obzora* javlja kako je policija upala u odvjetnički ured dr. Lava Mazzure, tražeći sakupljeni novac za studente. Nakon sastavljenog zapisnika, policija je otišla ne našavši ništa (*Obzor*, god. XLIX, br. 139, str. 2). Još je u više navrata javljano o novčanim priložima sakupljenim za studente. Tako je do 27. svibnja građanstvo Zagreba skupilo iznos od 16000 kruna, Rijeka i Sušak 1450 kruna, grad Petrinja 1000 kruna (*Obzor*, god. XLIX, br. 146, str. 2). Mira Kolar-Dimitrijević donosi podatak, doduše kako naglašava “neprovjereni”, prema kojemu je Prva hrvatska štedionica kojoj je na čelu bio grof Miroslav Kulmer za studentske emigrante dala 25.000 kruna (Kolar-Dimitrijević, Ban Pavle Rauch, str. 127).

⁵⁹ *Obzor*, god. XLIX, br. 124, str. 2.

⁶⁰ Veridicus, *Hrvatska u godini 1907. i 1908.*, str. 12. Nadodaje, doduše, kako je kasnije “zastala financijska snaga”.

⁶¹ Ovakvu mirnu i dostojanstvenu atmosferu opisuje i Kovačić (Kovačić, *Priče iz starog Zagreba*, str. 200).

putem je gradjanstvo sa prozora pozdravljalo mahanjem djake, koji su takodjer pozdravljali, ali iz tisuće grla nije se izvio niti jedan poklik. Pred kolodvorom je dočekala povorku ogromno mnoštvo občinstva". Po ovom izvještaju, koji, dakako, valja uzeti s rezervom, okupljeno mnoštvo na kolodvoru brojalo je 10-12 tisuća građana, a ostatak grada izgledao je sablasno, "kao da su Zagrebčani izumrli". Na samom peronu uslijedio je oproštaj sa studentima, a posebno su zabilježeni oproštaji i pozdravi političara zastupnika Koalicije Lorkovića, Pribičevića, Banjanina i Popovića te profesora Šurmina. I iz ove informacije očigledna je, dakle, ta "naprednjačka obojenost" cijele akcije, o kojoj su pisali kritičari, makar se među mnoštvom nalazilo studenata svih političkih frakcija. Odlazeći "k braći Česima", đaci su kao zadnji poklon primili cvijeće iz ruku "rodoljubnih gospojica 'Sokolašica'". Veselu i istovremeno ganutljivu atmosferu *Obzorov* je novinar detaljno prenio: "Svak nosi svoju prtljagu i jelo, tamo opet nose boce sa vinom jer Hrvati bez vina ne putuju a u svaki vagon donesen je cijeli hljeb svježega kruha. (...) Osam sati se je već približilo, a zvonce prvi puta zazvoni znak da će vlak sada poći. Najednoć sa vlaka zamalja hrvatska himna 'Ljepa naša...' gradjanstvo poskida šešire i nastavi pjevati sa djaštvom. (...) Djaci sa prozora i ulaza u vagone mahali su občinstvu i dovikivali srdačni 'S Bogom!' Tisuće rubčića i tisuće šešira pojavi se medju občinstvom u zraku, ali i tisuće malih sitnih kapljica rosnih suza počele su tiho kapati na zemlju. Sada je tek zapravo uvidilo gradjanstvo, da nas naši mili juristi zaista ostavljaju (...)"⁶²

Zanimljiv je i pomalo duhovit, ali ne i nerealan komentar u *Obzoru* o odnosu ženske populacije naspram velikog "đačkog egzodusa": razmatralo se kako je "akademsko pitanje" skopčano sa ženskim svietom". Takva "tragedija" ostavila je ucviljene "nekoliko hiljada majka, sestra, tetica, rođakinja, stanodavka, plesačica, veselih gospojica, koje se rado zabavljaju, 'ideala' i zaručnica". A svaku od njih iz njezinih posebnih razloga. Tako je, primjerice, više stotina zagrebačkih stanodavki bilo "upravo preneraženo" odlaskom studenata iz Zagreba, te su s ogorčenjem pribijale na kućna vrata cedulje o iznajmljivanju i slale svoje molbe na Markov trg. Isto toliko majki tjeskobno je strahovalo za budućnost svojih sinova: "ako ode onamo, u sviet, u veliki grad, gdje imade još više veselih društava, nego u Zagrebu, lošijih vina, jeftinije pive, gdje su kavane i gostione dulje otvorene, a plesovi i zabave češće, elegantnije, skupocjenije (...)". Sve su, dakako, krivile aktualnog bana: "Taj Rauch silom hoće da nam se naši dečki 'prolumpaju!', riječi su jedne majke. "Bez nadno desperatne" ostale su i mlade djevojke, zaručnice, prijateljice, plesačice ali i sav gradski društveni život izgubio je na živosti: "Hoće li im sada u obće biti vriedno da polaze glazbu na Zrinjevcu? Tko će ondje stajati u špaliru i gledati njihove liepe oči, kritizirati i prisposobljati, koja je ljepša! Kome da sada pokazuju svoje toilete? Tko će priredjivati zabave, tko će aranžirati pučke zabave, praviti paviljončiće za prodavačiće i zabavljati

⁶² *Obzor*, god. XLIX, br. 125, str. 2. Ovu atmosferu na gotovo identičan način opisuje i *Hrvatski djak* (Zagreb 1908., god. II, str. 151). Razlika je jedino u procjeni brojke građanstva na kolodvoru, prema *Hrvatskom djaku*, bilo ih je nešto više negoli u *Obzorovu* izvješću, 15.000.

ih tako veselo? (...) zabave će biti nezabavne, proljeće će biti oblačno, plačno, a ljeto mrtvo, dosadno, sumorno; – večernje šetnje na Zrinjevcu bez ikakvog čara, Tuškanac i Cmrok pust – Zagreb bit će – mrtav!”⁶³

Već u sutrašnjem, ali i u svim idućim brojevima *Obzora*, javljaju se najnovije vijesti o “đačkim emigrantima”, njihovu dolasku, smještaju, snalaženju i atmosferi u koju su stigli. Prva stanica studentskog vlaka bio je Beč, u kojemu je manja grupa studenata i ostala, dok su ostali nakon rastanka na bečkom kolodvoru nastavili za Prag. U međuvremenu im je u Beču priređen i banket dobrodošlice od strane studenata iz slavenskih zemalja, a na kojem su prisustvovali i hrvatski i slovenski političari, zastupnici u Carevinskom vijeću.⁶⁴ Najpodrobnije se piše o dočeku i pogodnostima za zagrebačke studente u Pragu.⁶⁵ Novčane pomoći nisu sakupljala samo akademska društva, već i čitav niz privatnih osoba, a kao najvažnije ističu se pogodnosti u vezi nastavka studija: naime, na češkom sveučilištu u Pragu svi novopridošli studenti bili su oslobođeni od plaćanja školarine,⁶⁶ dodijeljena su im četiri docenta, farmaceutima je dozvoljeno polaganje ispita na hrvatskom jeziku, dok je apsolventima u Pragu dopušteno polaganje završnih državnih ispita također na hrvatskom jeziku, što je bilo važno za studente iz Dalmacije i Istre koji te ispite nisu sada morali nostrificirati u Beču.⁶⁷ Sve češke novine pozivale su javnost na materijalno pomaganje hrvatskim studentima, osuđujući čin napada na autonomiju zagrebačkog sveučilišta. Osobito dobrodošlicu iskazao je rektor Češkog sveučilišta Jaroslav Goll deputaciji hrvatskih studenata, predvođenih studentom Slavkom Wodwarkom: “Budite uvjereni, da nas osobito veseli, što Vas možemo ovdje primiti u tako velikom broju i pružiti vam na našoj univerzi drugi dom”. Ipak, istovremeno ih je upozorio da se okane “strančarskih zadjevica i sporova”, očigledno očekujući među pridošlicama moguće koketiranje s politikom, kakvog je uostalom bilo i među tamošnjim studentima.⁶⁸ Slijedio je i

⁶³ *Obzor*, god. XLIX, br. 122, str. 1.

⁶⁴ *Obzor*, god. XLIX, br. 126, str. 2.

⁶⁵ Opširno o ovom dočeku i svim pogodnostima vidi u: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 166-167.

⁶⁶ ARS, 1149/1908. Rektorat češkog sveučilišta Karla Ferdinanda u Pragu molio je pravila za postupak oslobođanja od plaćanja *naukovine* (školarine) za novopridošle studente. Zagrebački rektorat poslao je jedan primjerak *Akademičkih propisa* s uputama gdje se nalaze detaljno opisani svi propisi za taj postupak. Usp. Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 166.

⁶⁷ S obzirom na to da Zagrebačko sveučilište za cijelo vrijeme postojanja Monarhije nije uspjelo postići reciprocitet diploma za studente iz Dalmacije i Istre, oni su morali završne ispite položene u Zagrebu naknadno nostrificirati u Beču kako bi vrijedile u austrijskom dijelu monarhije.

⁶⁸ *Obzor*, god. XLIX, br. 126, str. 1. Usp. Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 167. Spomenut ćemo da ni Praško sveučilište, a ni ostala sveučilišta u austrijskom dijelu monarhije nisu bila lišena afera vezanih uz ugrožavanje akademske slobode sa političkim predznakom, na koja su u velikom broju reagirali i tamošnji studenti. Jedna od najpoznatijih afera koja se događala upravo u to vrijeme bila je ona vezana uz profesora crkvenog prava Ludwiga Wahrmanda u Innsbrucku, zapravo je bila riječ o sukobu klerikalne i antiklerikalne struje u vezi s njegovim otpuštanjem. Upravo u vrijeme dolaska hrvatskih studenata u Prag, najavljen i generalni štrajk na sveučilištima u Beču, Pragu, Grazu i Innsbrucku zbog navodno obustavljenih predavanja spomenutog profesora. Afera je pokrenuta kada je Wahrmund u svojim predavanjima i jednoj brošuri napadao Katoličku crkvu (papu Pija X.), a katolici na čelu sa isusovcem Fonckom branili su se u velikom broju članaka i skupština. Na Wahrmundovu stranu stali

sastanak studenata s dekanom Pravnog fakulteta dr. Heimerom, kojemu su studenti uputili molbu da u tom semestru profesor dr. Kadlec održi predavanja o ugarsko-hrvatskom pravu. Dekan je obećao da će molbu uputiti Ministarstvu nastave.⁶⁹ Ta predavanja su i održavana, doduše na češkom, ali se prof. Karel Kadlec potrudio nepoznate stvari tumačiti na hrvatskom jeziku.⁷⁰

O dočeku hrvatskih studenata u Pragu od strane akademskih i drugih građanskih društava, te praške javnosti uopće, *Obzor* je, pišući u superlativima, detaljno izvijestio u nekoliko članaka. Hrvatskim je studentima priređen takav svečani doček koji "nadmašuje sve, na što smo mi Zagrebčani i u svojoj hrvatskoj gostoljubivosti već navikli". Na kolodvoru su studente, kojih je došlo 235, dočekala sva češka i slavenska studentska društva, Savez češkog "Sokola", zastupnici češkog narodnog vijeća, "Slovansky klub" i velik broj sveučilišnih profesora. Nakon pozdravnih govora, ogromna povorka otpratila je studente do zgrade sveučilišta *Carolinuma* (Pravni fakultet). Obrok okrijepe studenti su dobili u prostorijama "Saveza jugoslavenskih društava" i u restoranu "Schöbl", dok su za to vrijeme studentski predstavnici imali spomenuti sastanak s rektorom. Mnoge ugledne obitelji ponudile su studentima, preko tajništva "Slavenskog kluba", besplatan smještaj. Zajednički privremeni smještaj hrvatskim je studentima ponudila i praška općina, stavljajući im na raspolaganje tri škole sa 200 kreveta na tri noći i tamo su smješteni svi oni kojima oformljeni stambeni odbor nije do tada pronašao privatni smještaj.⁷¹

Istovremeno, u Zagrebu su se pojavile vijesti o tome kako Rauch namjerava nastaviti s predavanjima unatoč odlasku studenata.⁷² Ogorčenje režimskom politikom pojačala je i afera u vezi profesora Pravnog fakulteta Aleksandra Egersdorfera, koja je doduše prikazana po *Obzorovu* viđenju te je treba uzeti s rezervom. Naime, iako je službeno vođen kao redovni profesor, njega na predavanjima nikad nije bilo, boravio je u Budimpešti, gdje se navodno bavio "sumnjivim" poslovima. Po odlasku iz Zagreba u Prag, neki studenti su ga doslovno "lovlili" po Budimpešti i tražili ga preko hrvatskih zastupnika radi potpisa indeksa, međutim nisu ga pronašli. Studenti su bili ogorčeni što ovakvog profesora nitko nije opomenuo niti pozvao na red zbog

---

su mnogi austrijski liberali te praški profesor T. G. Masaryk, što je iskoristila bečka vlada i premjestila ga iz Innsbrucka na njemačko sveučilištu u Pragu. Istovremeno je došlo i do velikog štrajka studenata na austrijskim i češkim sveučilištima, koji su na taj način htjeli pružiti potporu prof. Wahrmundu, smatrajući kako mu je ograničena akademska sloboda te da je Vlada popustila pod pritiskom crkvenih krugova i stranke kršćanskih socijala (više o toj aferi vidi u: *Obzor*, god. XLIX, br. 129, str. 3; br. 138, str. 3; *Hrvatski djak*, god. II, Prag 1908., str. 188-189; *Memoari bana*, str. 80, bilj. 223, te u: Petar Grgec, *Dr. Rudolf Eckert*, Rijeka 1995., str. 54; Gary B. Cohen, *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria 1848-1918*, Indiana 1996., str. 111-112). Zanimljiv je komentar bana Raucha koji piše da je "buka" u Austriji prouzročena aferom oko prof. Wahrmunđa nadmašila onu oko zagrebačkog studentskog štrajka, te se uslijed tog događaja na zagrebački štrajk zaboravilo, što je njemu osobno odgovaralo (*Memoari bana*, str. 80-81).

⁶⁹ *Obzor*, god. XLIX, br. 131, str. 2. Usp. i: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 167.

⁷⁰ *Obzor*, god. XLIX, br. 149, str. 1. Usp. i: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 168.

⁷¹ *Obzor*, god. XLIX, br. 129, str. 2; br. 131, str. 2. Usp. i: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 166.

⁷² *Obzor*, god. XLIX, br. 125, str. 2.

njegova lošeg odnosa spram studenata. S druge strane, iz političkih razloga makli su se sa Sveučilišta profesori poput Šurmina i Manojlovića, iz čega je proizašao studentski egzodus i natjeralo se “u biedu i neizvjesnost stotine mladeži hrvatske”, smatra *Obzor*.⁷³ Što se tiče reakcije Akademskog senata na spomenuta i daljnja događanja na Sveučilištu, prva vijest koja javlja o reakciji profesora bila je ona o predstavljanju za reaktivaciju profesora, što je Senat usvojio na svojoj sjednici 13. svibnja i uputio je Vladi.⁷⁴ Pojavile su se i glasine kako Rauch priprema kompromis, odnosno spominjala se reaktivacija Šurmina ako se studenti vrate.⁷⁵ Ipak, do nikakvog dogovora nije došlo, kako izvještava *Obzor*, Rauch je i dalje tjerao “prkos-politiku”, te je pod svaku cijenu htio otvoriti Sveučilište. Ban zapravo nije računao na dosljednost studenata u njihovoj akciji – “eksodus akademske mladeži osupnuo je vladu”, kako piše *Obzor*. U svrhu “pribavljanja” studenata koji nisu otišli iz zemlje, a nisu se ni upisali, koristio je razne metode: od zastrašivanja (optužba i uhićenje studentskog vođe Zdenka pl. Vernića),⁷⁶ do ponude stipendiranja za siromašnije studente. Istovremeno se definiralo stajalište Senata koji je jednoglasno tražio reaktivaciju prof. Manojlovića, čime dolazi u otvoreni sukob s banom te profesori odbijaju otvoriti Sveučilište bez studenata. Ipak, unatoč tome što je od 1450 studenata, njih 1107 preuzelo *dimisorije*, te ih je svega oko 40 ostalo koji to nisu učinili (ostatak su bili studenti Teološkog fakulteta),⁷⁷ ban je odredio 20. svibnja kao datum početka upisa, pa makar i uz asistenciju žandara.⁷⁸ Ono što se dogodilo toga dana zabilježeno je kao “velika blamaža” za bana jer je od ukupnog broja studenata upisanih u prošlom, zimskom semestru tog dana na upise za ljetni semestar došao samo jedan student, koji je imao “pogodnost” upisa uz žandare i konjicu, spremne na potencijalne neredne. Bio je to Stanislav Steinfel,⁷⁹ Nijemac iz Gospića, a “osim toga jednog siromaška”, kako ga novine oslovljavaju, na Sveučilištu se pojavio i ozloglašeni profesor Egersdorfer. Idućih

⁷³ *Obzor*, god. XLIX, br. 126, str. 3; *Obzor*, god. XLIX, br. 127, str. 2.

⁷⁴ *Obzor*, god. XLIX, br. 133, str. 2.

⁷⁵ *Obzor*, god. XLIX, br. 136, str. 2.

⁷⁶ Vernić je bio student prava i pročelnik Centralnog akademskog odbora. Optužen i osuđen na 12 dana zatvora “iz kurioznih razloga” kao član jednog nedozvoljenog društva, po carskom patentu iz 1852. (*Obzor*, god. XLIX, br. 138, str. 2; br. 141, str. 2). Vernić je zapravo uhićen zbog potpisivanja otvorenog pisma upućenog četvorici pravnika koji su prozvani izdajnicima jer su iza zatvorenih vrata sveučilišta primili čast doktora prava. Njima je Centralni odbor uputio otvoreno pismo, smatrajući da je doktorat “posve akademska čast i kad je akademska omladina kao čuvarica časti sveučilišta bojkotirala i nečasnim ga proglasila, oni su se trebali toj odluci pokoriti” (*Hrvatski djak*, god. II, Zagreb 1908., str. 151).

⁷⁷ Prema podacima iz službene sveučilišne statistike, tog je semestra bilo upisano 106 studenata na Teološkom fakultetu, te 30 njih na Pravnom i Filozofskom zajedno. To su oni koji nisu digli *dimisorije* (Signjar, Statistika sveučilišta, str. 250). Ova razlika u brojkama o kojima izvještava *Obzor*, nastala je očigledno u tome što nisu svi koji su otišli do tog dana predigli *dimisorije*, već su to učinili kasnije.

⁷⁸ *Obzor*, god. XLIX, br. 138, str. 2; br. 139, str. 2.

⁷⁹ Prema upisnim *nacionalima* s Filozofskog fakulteta, vidi se da je student Stanislav Steinfel bio upisan na Filozofski fakultet od 1906. do 1910., bez prekida semestara, za razliku od ostalih kod kojih je zabilježena “rupa” u studiranju. Bio je sin kotarskog liječnika, rođen u Beču, a “zavičajan” u Gospiću (Imenik upisanih studenata Filozofskog fakulteta za ljetni semestar 1907./1908. nalazi se u: AFF, *Imenici*, br. 57).

dana upisa upisalo se još dvoje studenta,⁸⁰ s time da su "Rauchovi agenti" navodno nagovarali na upis dvije grupe: bugarske socijaliste⁸¹ i srpske radikale.⁸² Vršio se i pritisak na roditelje emigranata, državne činovnike, koji su morali prijaviti gdje su im djeca.⁸³

Spominjući brojke, na ovom mjestu reći ćemo nešto više o njima. U Zagrebu je, prema podacima iz službene statistike Sveučilišta, ostalo upisano svega devet studenata na Filozofskom fakultetu i 21 na Pravnom (bogoslovi, vezani posebnim pravilima, u ovoj studentskoj manifestaciji nisu sudjelovali te je njih bilo upisano 106). Ostala većina bila je "moralno a uz teške materijalne prilike prisiljena, da ostavi svoju Almu Mater".⁸⁴ Iako su ove brojke upisanih nešto veće od onih koje spominju dnevne novine, moguće je da se radi o studentima koji nisu podigli *dimisorije*, ali nisu ni pohađali predavanja. *Hrvatski djak* o brojkama iznosi sljedeće: sveukupno je sa Sveučilišta u Zagrebu otišlo oko 650 studenata, od toga u Prag oko 400, Beč 180, Graz 70 i Beograd 40.⁸⁵ Očito je, prije svega, da svi ranije upisani studenti (u prošlom semestru, prema statistici, bilo ih je upisano 1464)⁸⁶ nisu oputovali. Oni se nisu ni upisali, niti pohađali predavanja – najvjerojatnije zbog financijskih nemogućnosti ostaju kod kuće. O pouzdanim brojkama onih koji su otišli teško je govoriti. *Obzor* spominje da ih je u Prag stiglo 235.⁸⁷ Damir Agičić, kojemu su poznati podaci za Češko sveučilište u Pragu, spominje da je u Pragu tada boravilo više od 400 studenata iz Hrvatske.⁸⁸ On je, analizirajući upisne knjige, 1908. godine na tamošnjem Prav-

⁸⁰ Bili su to Milorad Terzics, prema pisanju *Obzora*, pobornik srpskih radikala i Antun Simon, "frankovac" (*Obzor*, god. XLIX, br. 146, str. 2). Kovačić također spominje samo trojicu upisanih (Kovačić, *Priče iz starog Zagreba*, str. 200). *Hrvatski djak* spominje kako je u Zagrebu ostalo "5 kukavaca" koji uz pomoć profesora fingiraju hrvatsko sveučilište (*Hrvatski djak*, god. II, Prag 1908., str. 164).

⁸¹ Koliko je Bugara ostalo upisano, nije poznato, no nekolicina ih je ipak ostala u Zagrebu i nakon objavljenog štrajka. To saznajemo iz osude koju je ta ista grupa doživjela od svojih kolega sa Sofijskog sveučilišta. U *Obzoru* je objavljen zaključak studentske skupštine u Sofiji u kojem "bugarski akademičari u Sofiji izkazuju svoj prezir onim Bugarima, koji su ostali na zagrebačkoj univerzi poslie objavljenog bojkota". Osuđuju nekolegijalni postupak svojih zemljaka, sjećajući se dana kada su sami bili u istoj situaciji i zbog štrajka na matičnom sveučilištu pronašli utočište u Zagrebu godinu dana ranije (*Obzor*, god. XLIX, br. 160, str. 2).

⁸² *Obzor*, god. XLIX, br. 140, str. 2; br. 141, str. 2; br. 142, str. 2. O skupini srpskih studenata politički vezanih uz srpske radikale javljeno je kako ih Rauch nije uspio pridobiti za upis već su oni otišli na studij u Beograd i Graz (*Obzor*, god. XLIX, br. 143, str. 2).

⁸³ *Obzor*, god. XLIX, br. 142, str. 2. Vezano uz podatke o broju upisanih, Rauchovi izvjestitelji u mađarske novine *Budapesti Hírlap* plasirali su podatak kako je na Sveučilište u Zagrebu u ljetnom semestru upisano 300 studenata, što je, ako se zbroje i "teolozi" (prema podatku iz bilješke 77), netočna informacija (*Obzor*, god. XLIX, br. 143, str. 2).

⁸⁴ Rudolf Signjar, Statistika sveučilišta, *Sveučilište Kraljevine SHS u Zagrebu (1874.-1924.)*. Spomenica Akademičkog senata, Zagreb 1925., str. 251. Usp. i: Tihana Luetić, Brojčano stanje studenata Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, odnosi sa drugim fakultetima i osvrt na izbor studija (1874.-1914.), u: *Humanitas et litterae*. Zbornik u čast Franje Šanjeka, ur. Lovorka Čoralčić – Slavko Slišković, Zagreb 2009., str. 601-602.

⁸⁵ *Hrvatski djak*, god. II, Prag 1908., str. 163-164.

⁸⁶ Signjar, Statistika sveučilišta, str. 257.

⁸⁷ *Obzor*, god. XLIX, br. 131, str. 2.

⁸⁸ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 170.

nom fakultetu pronašao upisano 110 studenata iz Hrvatske, njih 12 na Filozofskom i jednog studenta na Medicinskom fakultetu, makar ove brojke nisu potpune, kako sam ističe, jer su novopridošli studenti koji su 1908. izvanredno upisani na Praško sveučilište evidentirani zasebno. Odatle i "nepoklapanje" s ovom brojkom od 400 studenata.⁸⁹ Što se tiče drugih centara u koje su domaći studenti otputovali, nažalost, brojčani podaci iz arhiva Sveučilišta u Beču, Grazu i Beogradu nisu još istraženi.

Ono što je iznenadilo javnost tih dana je proglaš Senata, potpisan od prorektora Bauera, koji je osvanuo na oglasnoj ploči sveučilišta o nastavku prekinutog ljetnog semestra, odnosno o upisima koji bi trebali trajati do 27. svibnja.⁹⁰ Iz teksta oglasa stječe se dojam da su profesori "obavili svoju dužnost" u smislu zaštite autonomije Sveučilišta tako da su uputili predstavke Vladi o reaktivaciji profesora Šurmina i Manojlovića. Sada pozivaju svoje studente neka se mirno vrate i nastave studij. Razočarenje je Senat izazvao time što nije čekao odgovor Vlade na postavljene predstavke, već je najavio nastavak semestra, baš onako kako je Rauch želio. *Obzor* smatra da upućene predstavke bez odgovora, odnosno bez uvažavanja, nisu nikakva zadovoljština za povredu sveučilišne autonomije, te da su "u obrani autonomije profesori zaostali za djacima".⁹¹ Studenti su svoju rezigniranost profesorima javno obznanili u otvorenom pismu što ga je za sveukupno đaštvo potpisao Centralni akademski odbor. U njemu razočarano ističu kako je cijela javnost stala uz njih, čak ih financijski podupirući, s obzirom na to da su oni jedini ustali obraniti čast Sveučilišta. S druge strane, profesori su se, po njihovu mišljenju, ponijeli kukavički: ponajprije nisu bili solidarni sa svojim suspendiranim kolegama, odlučujući nastaviti predavanja u ljetnom semestru; do tada su se bili odlučili na sramotan čin zatvaranja Sveučilišta, te naposljetku i predstavku Senata Vladi ocjenjuju kao mlaku. Radi svega zavedenog slijedila je oštra osuda: "Budite ožigosani žigom kukavičluka i podlosti" – poručili su im studenti.⁹² Osim u obliku otvorenog pisma, studenti su i po svojoj štampi javno iskazivali ljutnju spram svojih profesora. U *Hrvatskom djaku* ljutnju iskazuju iz razloga što su oni molili Vladu za uspostavu svojih prava, a ne zahtijevali kao "najveću svetinju svom odlučnošću njihovu uspostavu". A sramotan čin otpuštanja profesora i njegovu lakoću izvršenja, čime je srušen ugled Sveučilišta, uspoređuju sa slučajem kao kad "bilježnik odpušta općinskog pisara, kad počini kakvu nevaljanštinu". Time je ugrožena sveučilišna autonomija jer je sve napravljeno "bez ikakvog obzira na prava, što ih za takove slučajeve bilježi sveučilišni zakon", a iz razloga "što se kao sveučilišni profesori usudjuju biti i raditi u političkim strankama, koje su oprečne 'stranci' i misiji baruna Raucha".⁹³

⁸⁹ Agićić, *Hrvatski studenti*, str. 294-295. U tamošnjem arhivu postoji posebna upisna knjiga za 1908. u kojoj su navedeni upisani hrvatski studenti "emigranti" iz te godine.

⁹⁰ ARS, 1165/1908.

⁹¹ *Obzor*, god. XLIX, br. 140, str. 2; br. 141, str. 2; br. 146, str. 2.

⁹² *Hrvatski djak*, god. II, Zagreb 1908., str. 152-153.

⁹³ *Hrvatski djak*, god. II, Prag 1908., str. 162.

Predavanja su, nakon završenog upisnog roka, naposljetku ipak započela, ali u poprilično neuobičajenoj situaciji koju je obilježila očita nejedinstvenost profesora (samo su neki najavili predavanja)⁹⁴ i potpuni nedostatak studenata. Tragikomičnost cijele atmosfere na Sveučilištu na kojemu je vladala "pustoš", opisuje kratka vijest iz *Obzora*, koji, jasno, osuđuje imenovane profesore radi držanja predavanja: "Prof. Kršnjavi počeo je predavati jednom djaku, (...) a Egersdorfer lovi kako čujemo, po cijelom Zagrebu juristu radikala Terzića, jer hoće da mu na svu silu predaje. Filozof Steinfel, koji je dobio tjelesnu stražu, predao je jedno privatno pismo pjevača policiji, jer se u pismu odsudjuje njegov postupak".⁹⁵ Taj "neobični" ljetni semestar trajao je do 20. lipnja (dakle, manje od mjesec dana).⁹⁶ Spomenut ćemo i to da su tijekom svibnja oduzete stipendije studentima koji su odlučili štrajkati, pa je tako koncem svibnja javljeno rektoratu da se obustavlja isplata stipendija iz zemaljske zaklade, kao i iz krajiške imovno-uzgojne zaklade studentima Pravnog i Filozofskog fakulteta.⁹⁷ No-

⁹⁴ O stavu nekih profesora prema početku predavanja govori i kratka rasprava sa VII. redovne sjednice Prof. zbora Filozofskog fakulteta održane 26. svibnja. Jedna od tema bila je i popunjavanje katedre za hrvatski jezik i literaturu nakon što je odbijena reaktivacija prof. Šurmina. Vlada je uputila zahtjev da se novi predavač treba izabrati u roku od tri dana. Na to je prof. Marković dao mišljenje kako zahtjev Vlade prije svega nije moguće izvesti u tome roku jer se to protivi fakultetskom poslovniku, ali je isto tako i dometnuo kako to ionako "nije tako silna stvar, jer jamačno neće biti više od 1-2 đaka". Ipak, da nisu svi dijelili isto mišljenje govori i žestoka rasprava između prof. Markovića i prof. Kršnjavog na toj istoj sjednici, kada se povuklo pitanje o ispravnosti studentskog štrajka i traženju krivca za cijelu situaciju. Kršnjavi drži da Senat nije puno učinio za povratak đaka, da treba nastojati oko "repatriiranja đastva", na što mu je prof. Domac odgovorio kako bi greške trebala sanirati strana koja je do toga dovela, misleći pritom na Vladu, odnosno otkloniti uzrok štrajka pa tek onda vratiti studente (AFF, *Spisi*, 441/1908.). Ovakav stav Kršnjavog proizlazi iz njegovog političkog uvjerenja – pripadao je "frankovcima", krilu Stranke prava koji su se suprotstavljali politici Hrvatsko-srpske koalicije (opširnije o odnosu frankovaca i Koalicije te frankovaca i režima bana Raucha vidi u: *Memoari bana*, str. 80; Zlatko Matijević, Isidor Kršnjavi i Robert W. Seton-Watson o politici u Hrvatskoj u doba banovanja Pavla Raucha, *Pilar*, god. 3, br. 6 (2), Zagreb 2008., str. 11-21). Više od službenog ponašanja, međutim, zanimljiva su ovdje viđenja Kršnjavog iz njegovih memoara o profesorima Šurminu i Manojloviću, obzirom da su oba bili Srbi i pripadali istoj političkoj opciji. Opet, Kršnjavi o njima ima sasvim oprečne stavove. O prvome i nema neko osobito mišljenje – kada se na dnevnom redu profesorskog vijeća pokrenulo pitanje o njima, za Šurmina kaže: "Za nj nije šteta, on je trotl i per nefas došao na Sveučilište". O Manojloviću, pak, razmišlja drugačije: istaknuo je da se za njega "mora nešto učiniti, kako bi ga se dobilo za Sveučilište", te ga je osobno posjetio "kako bi mu bio na usluzi" (Iso Kršnjavi, *Zapisci iz kulisa hrvatske politike*, prir. Ivan Krtalić, knj. 2, Zagreb 1986., str. 525-526).

⁹⁵ *Obzor*, god. XLIX, br. 149, str. 2; *Obzor*, god. XLIX, br. 150, str. 2.

⁹⁶ AFF, *Spisi*, 492/1908.

⁹⁷ Iz Krajiške imovne, uzgojne i obrazovne zaklade obustavljena je stipendija sljedećim studentima koji se nisu upisali u ljetni semestar: sa Pravnog su to bili Emanuel Latković, Šafar Dragutin, Vrga Branko, a s Filozofskog Dmitar Vac, Nikola Očigrija, Stjepan Ilijašević, Branko Jerković, Davorin Devčić, Leonardo Lalić, Ivan Kovačević, Stjepan Telar, Dušan Jakšić, Milan Liljak, Gjuro Crevar, Lazar Čelap i sa šumarstva Pavao Polović i Petar Grahovac (ARS, 1206/1908.). Iz zemaljskih sredstava s Filozofskog fakulteta stipendiju od 600 kr su izgubili: Nikola Majnarić, Zvonimir Kovačić, Milan Kempf, Teodor Biljčević, Josip Szemnitz, Eduard Marušić, Ivan Burić, Stjepan Gjurić, Matej Potočnjak, Simeon Mitrović, Hinko Wolf, Cvijeta Cihlar, Marko Sebetić, Franjo Kovačević, Mladen Kempf, Lavrnja Dušan, Dragutin Šiljak, od 400 kr: Josip Kraišćak, Oto Glücks, Zlatan Grotić, Stjepan Parmačević, Milan Strasch, Željko Marković, Aleksandar Szemnitz, Irena Catinelli, studenti Pravnog fakulteta 400 kr: Gligorije Tadić, Milenko Radotić i po 200 kr s Filozofskog Blaž Madjer i s Prava Vilim Šafranek (ARS,

vac, pak, koji je bio osiguran za nagrade za rad u seminarima (pošto seminarista nije bilo, osim dvojice "filozofa"), iskoristio se za popunjavanje seminarskih knjižnica.⁹⁸

Kritika studentskog štrajka od strane "suprotnog tabora", odnosno režimskih novina *Ustavnosti* i *Narodnih novina* ali i "visokih klerikalnih krugova", temeljila se na tome da se radi o zavjeri naprednjačkih političara, političke skupine okupljene oko lista *Pokret*, koji su u svoje svrhe zlorabili "mladenački temperament". *Pokretaši* su, po njihovu mišljenju, ti koji su namamili i potakli studente na štrajk s glavnim ciljem da ih se dovede u Prag "da ne izumre slavna zasada Lorkovića i drugova". Studenti su u Prag dovedeni s ciljem da pod Masarykovim⁹⁹ utjecajem, makar i na jedan semestar "usišu što više naprednjačkog, demokratskog i ponajviše antikatoličkog, kozmopolitskog duha".¹⁰⁰ Napominje se kako je velika većina studenata bila izložena teroru "haranguiranih naprednjaka" i doslovno prisiljeni na štrajk.¹⁰¹ Na ove kritike reagirao je prof. Šurmin izjavom uredništvu novina *Pester Lloyd*, u kojoj negira da među studentima navodno postoji "Jugoslavenski akcijoni odbor". Navodi nemogućnost postojanja takvog odbora, jer veliki broj studenata koji je emigrirao čine i starčevićanci koji se "protive jugoslavenskoj ideji". Također negira podatak da su gotovo svi otišli u Prag i to na poticaj političara Lorkovića, pišući kako ih je dio ostao i na sveučilištima u Beču i Grazu.¹⁰² Ove kritike otklanjaju i studenti napred-

1212/1908.). Zajednički popis svih obustavljenih stipendija za studente Filozofskog fakulteta nalazi se u: AFF, *Spisi*, 457/1908. U vezi stipendija spomenut ćemo i to da se u Arhivu Filozofskog fakulteta nalaze i molbe za nastavak primanja stipendije za vrijeme štrajka od dvojice studenata koji ostavljaju Zagrebačko sveučilište i odlaze u Prag i Graz. Vlada je to, dakako odbila (AFF, *Spisi*, 437/1908., AFF, *Spisi*, 438/1908.). Zanimljiv je i slučaj studenta Ivana Burića koji je izgubio stipendiju za vrijeme štrajka 1908. Nakon povratka u Zagreb, tri godine zaredom tražio je povratak zemaljske stipendije, no odbijeno mu je. Ipak, u njegovom slučaju upornost se očigledno isplatila jer je u četvrtom pokušaju konačno uspio i Vlada mu je odobrila nastavak stipendije od 30 kruna mjesečno (AFF, *Spisi*, 774/1908.; 133/1909.; 471/1909.; 282/1910.).

⁹⁸ AFF, 525/1908. Ta dvojica su, dakako, dobila nagrade, svaki po 50 kruna (Stanislav Steinfl i Ivan Kollander).

⁹⁹ Tomáš Garrigue Masaryk (1850.-1937.), češki političar i sveučilišni profesor, zastupnik u Carevinskom vijeću, prvi predsjednik Čehoslovačke Republike; svojim liberalnim idejama snažno je djelovao na hrvatsku studentsku mladež u Pragu. Opširnije o njemu i njegovu odnosu prema Hrvatima do Prvog svjetskog rata vidi u: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 222-242, a o odnosu hrvatskih studenata u Pragu i T. G. Masaryka opširnije vidi u: Isto, str. 159-164.

¹⁰⁰ *Obzor*, god. XLIX, br. 127, str. 2. Usp. i: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 170. Ban Rauch u svojim memoarima otvoreno piše o upletenosti Koalicije u studentski štrajk: "Sada je koalicija protiv mene svoj trijumf izigrala, koji učinak nije promašio. Ona je organizirala jedan đački štrajk i to u velikom obsegu (...) Ovakav postupak sveučilišnih đaka bio im je sugeriran, a protiv onih koji nisu htjeli napustiti zagrebačko sveučilište, prijetilo se najgorim nasiljem" (*Memoari bana*, str. 80). Usp. i: Veridicus, *Hrvatska u godini 1907. i 1908.*, str. 12.

¹⁰¹ Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 165.

¹⁰² *Obzor*, god. XLIX, br. 132, str. 3. Osim u Beč i Prag, jedna manja grupa studenata upisala se i na Sveučilište u Beogradu. O tome se saznaje iz vijesti u *Obzoru* koje javljaju kako je u Beogradu osnovan "Klub zagrebačke akademske omladine u Beogradu". Klub je osnovan 13. svibnja 1908., za predsjednika je izabran Živojin Vojnović, za potpredsjednika Ivan Sporčić, za tajnika Gjuro Kotur i za blagajnika Mitar Magarašević (*Obzor*, god. XLIX, br. 139, str. 2). K. Kovačić spominje problem s upisom na Sveučilište u Beogradu – navodno bi tamo bilo upisano i više studenata, ali je kvestor beogradskog sveučilišta

njaci u *Hrvatskom djaku* u članku "Exodus", u kojem iznose glavna obilježja štrajka. Ističe se, prije svega, da je đastvo samo pokrenulo akciju "bez vanjske inicijative", dakle da iza njih ne stoji niti jedna stranka, što su im imputirale Rauchove novine. Čak napominju kako su neke koalicijske redakcije bile protiv bilo kakvih energičnih mjera u vezi afere sa Sveučilištem, "bilo iz straha bilo iz konzervativnosti".¹⁰³ Na ovom mjestu valja donijeti i stajališta drugih studentskih frakcija koje su sudjelovale u štrajku. Napisi u njihovim glasilima potkrijepit će činjenicu da su studenti različitih političkih struja u ovoj akciji zajednički djelovali, dižući se iznad vlastitih političkih uvjerenja. Također su, unatoč ranijim političkim prepucavanjima i onima nakon završetka štrajka, pokazali zavidnu razinu kolektivne svijesti u obrani autonomije i časti Sveučilišta. Pravaš B. G. Angjelinović u *Mladoj Hrvatskoj* ističe da je mladež morala štrajkom braniti čast Sveučilišta, smatrajući kako se nije radilo u prvom redu o profesorima Šurminu i Manojloviću, već o napadu na Sveučilište. U obranu jedinstvenosti studentske omladine piše kako su tu starčevićanci dali svoj prilog jer su po njegovu mišljenju pokazali da se znaju izdignuti iznad stranačkih interesa, ne miješajući stranačku borbu u opća narodna pitanja.¹⁰⁴ I katolička *Luč*, unatoč brojnim zamjerkama, proizašlim iz ponajprije iz političkih razloga, piše, kako unatoč tome što su "naprednjaci (...) povelili akciju i čitavu stvar pofarbali svojom bojom", da je đastvo u štrajku bilo jednodušno bez stranačkih razlika, te je katolička mladež pokazala "da su im domoljublje i sloboda i onda sveti kad ih naprednjaštvo zlorabi".¹⁰⁵ Matija Belić u *Luči* iznosi stav koji nadilazi političke nesuglasice: piše kako je kod Šurminova umirovljenja počinjena "očita nepravda" te kako je kod Manojlovića došlo do "obilaznja autonomije sveučilišta". Iz tih se razloga katolička mladež Sveučilišta solidarizirala s ostalima te ističe "... da je između nas bio priličan broj, koji su bili odlučno za štrajk (...)". Ipak, zamjera organizaciji cijele stvari što se kod ustrojenja Centralnog odbora zaobišlo pripadnike katoličke grupe, te je on sastavljen samo od naprednjaka, starčevićanaca i predstavnika srpskih studenata.¹⁰⁶ Jedinstvo su studenti, prema svojem pisanju, zadržali i u Pragu. U opširnijem članku "Hrvatsko djaštvo u Pragu", ističu s ponosom tu okolnost da su još uvijek ujedinjeni protiv Raucha, bez obzira na stranačku pripadnost, i javljaju: "Skupni se život pak razvija u neobičnoj snošljivosti i prijateljstvu. Stranačka trvenja otupiše, pa – zadržavajući svaki svoje stranačko uvjerenje – cijelo se djaštvo smjestilo kao jedna obitelj pod zajednički krov". To zanemarivanje političkih opredjeljenja, "solidarnost i slogu" kao jedno od glavnih obilježja štrajka, ističu i u više navrata u *Hrvatskom djaku*:

---

telegrafirao da je "upis nemoguć" jer je semestar počeo već u veljači; kasnije je stigao brzopuz da je upis iznimno odobren, ali bilo je prekasno jer je većina zagrebačkih studenata već otputovala prema Beču i Pragu (Kovačić, *Priče iz starog Zagreba*, str. 200). M. Gross spominje brojku od 40 studenata koji su se upisali na tamošnje sveučilište (Gross, *Studentski pokret*, str. 464).

¹⁰³ *Hrvatski djak*, god. II, Prag 1908., str. 185.

¹⁰⁴ *Mlada Hrvatska*, god. I/II, br. 1, Zagreb 1908., str. 5 i 7.

¹⁰⁵ *Luč*, god. III, br. 9-10, Zagreb 1907./1908., str. 601-602, 611.

¹⁰⁶ *Luč*, god. III, br. 9-10, Zagreb 1907./1908., str. 609-610.

“Bili smo jednom samo rodoljubna mladež, samo akademičari i kolege. Zato smo i uspjeli”.¹⁰⁷ Po svemu sudeći, studentska solidarnost očito je postojala, makar je, kako je već spomenuto, teško izbjeći dojam o naprednjačkoj prevagi u cijeloj stvari. I iako cijela akcija svakako nije bila apolitična, ton studentske solidarnosti i jedinstva ipak je davao osnovno obilježje cijelom štrajku, barem u vrijeme njegova trajanja.

Uz gore spomenute kritike o “vanjskoj inicijativi” i nahuškavanju mladeži od strane političara Koalicije, strah koji je izražavala katolička struja, nije bio samo zbog Praga kao snažne ideološke naprednjačke sredine, gdje je trebalo taj “obilni, ali sirovi materijal naprednjački poslati na finiju izradbu”,¹⁰⁸ već i zbog konkretne materijalne pomoći koju su domaći studenti u Pragu primali od “Husovog fonda”, zaklade za podupiranje siromašnih đaka. Bojazan katoličkog dnevnika *Hrvatstvo* je išla u smjeru eventualnog utjecaja protestantskog duha preko spomenutog fonda, koji je okarakteriziran kao “framasunski”. *Obzor* s druge strane pojašnjava javnosti da se radi o organizaciji koja je služila za podupiranje sve siromašne i bolesne slavenske mladeži, bez obzira na vjeru.¹⁰⁹ Zanimljive su konkretne reakcije Pragom “zastrašivane” katoličke mladeži. Iako u svojem listu *Luč* u vijestima o studentskoj emigraciji često spominje one koji su “prolumpali i onepoštenili hrvatsko ime”, ipak su zaključili kako nisu imali razloga bojati se Praga. Iskustvo boravka u njemu za katoličku mladež zapravo je bilo sasvim pozitivno, u smislu međusobnog upoznavanja s kolegama Česima katoličkog uvjerenja s kojima su se družili i pokrenuli zajedničku inicijativu o izdavanju katoličkog lista među tamošnjim studentima.¹¹⁰ Što se tiče prijema, po dolasku u Prag “češki katolički akademičari” priredili su im prijateljsku večer,¹¹¹ a spominje se i druženje “domagojevaca” s kolegama iz “Češke Lige”.¹¹²

Rauchova glasila širila su vijesti kako hrvatski đaci u Pragu žive u bijednim uvjetima.¹¹³ Sami studenti javljaju, pak, sasvim drugačije informacije o svom životu u emigraciji, makar je teško reći kako im je doista izgledala svakodnevnica. U svakom slučaju, prema studentskim dopisnicima, društveni život bio je bogat, a i svakodnevnica nije bila ništa lošija negoli u Zagrebu. Socijalni život upotpunilo im je upoznavanje i druženje sa češkim studentima i njihovim akademskim društvima.¹¹⁴ Središte društvenog života bila su im već postojeća društva “Jugoslavenska sveza”, “Ilirija”, “Adrija”, “Hrvat” i “Šumadija”, kao i knjižnice i čitaonice gdje su učili, ali i upućivali se u dnevne aktualnosti, te svladavali jezik. To im je, između ostaloga,

¹⁰⁷ *Obzor*, god. XLIX, br. 145, str. 1; *Hrvatski djak*, god. II, Zagreb 1908., str. 151; *Hrvatski djak*, god. II, Prag 1908., str. 185. Usp. i: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 169.

¹⁰⁸ *Luč*, god. IV, br. 1, Zagreb 1908., str. 7.

¹⁰⁹ *Obzor*, god. XLIX, br. 128, str. 2; br. 129, str. 2.

¹¹⁰ *Luč*, god. III, br. 9-10, Zagreb 1907./1908., str. 610; god. IV, br. 2, Zagreb 1908., str. 123-124.

¹¹¹ *Luč*, god. III, br. 9-10, Zagreb 1907./1908., str. 616.

¹¹² Riječ je o češkom akademskom društvu koje je okupljalo studente katoličkog usmjerenje “Česká liga akademičká” (*Luč*, god. V, Zagreb 1910., str. 299). O suradnji s njima piše se u *Obzoru* (god. XLIX, br. 145, str. 1).

¹¹³ *Obzor*, god. XLIX, br. 141, str. 2. Usp. i: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 168.

¹¹⁴ *Obzor*, god. XLIX, br. 145, str. 1.

preporučio i tada već aktivni politički djelatnik Stjepan Radić, koji je imao isto iskustvo studentskog političkog emigranta, a koji je tada boravio u Pragu. On im je kroz to vrijeme boravka u Pragu tri puta u tjednu držao tečaj jezika "po svojoj metodi". Prema njegovim jezičnim savjetima, jezik se najbolje učio u svakodnevnim situacijama, polazeći predavanja, kazališta, skupštine i čitanjem na izvorniku u knjižnicama i čitaonicama.¹¹⁵

Na ovom mjestu, iako nije konkretna tema rada, možemo spomenuti i studentske dojmove o njihovoj adaptaciji, o životu u glavnom češkom gradu, njihovo viđenje mentaliteta češkog naroda i sl. Prije svega, spomenut ćemo podatak da je Prag bio "stara" destinacija hrvatskih studenata. Iskustvo studija u Pragu postojalo je od ranije i ondje je već boravio određeni broj domaćih studenata, no njihov studentski život zabilježen je kao prilično ležeran: "Hrvatsko djaštvo – starosjedoci praški uz neke iznimke, zabavljalo se i veselilo ne propuštajući da od vremena do vremena djelotvorno manifestiraju južnjačku svoju narav". Po dolasku emigranata iz Zagreba, kako piše *Obzorov* praški dopisnik, "sve se promijenilo". Iako "stari veseljaci dobiše po kojeg novog druga", ipak je većina studenata došla s ozbiljnim namjerama "i s posve drugim raspoloženjem". Zadivljeni su bili Česima kao narodom koji je po njihovu viđenju iznimno informiran: za razliku od hrvatske sredine, gdje je ponajviše inteligencija pratila javne prilike, ovdje su i obični nadničari bili upućeni u sva društveno-politička događanja. Osobito ih se dojmila i češka gostoljubivost. Tu se kao primjer istakla praška općina koja je preuzela na sebe potpunu "obskrbu" za 17 studenata tijekom mjeseca lipnja,¹¹⁶ a oduševila ih je i susretljivost senata tamošnjeg sveučilišta.¹¹⁷ I u članku "Put emigranata do Praga" opisuje se sasvim solidan studentski standard u glavnom češkom gradu za novopridošle studente. Što se smještaja tiče, hrvatski su se studenti-emigranti koncentrirali najviše u kvartu Kral. Vinohrady gdje stanovi, odnosno sobe, nisu bili skuplji od onih zagrebačkih. Obično su stanovali po dvojica ili trojica zajedno, i to su uglavnom bile "pristojne sobe", a ne kojekakvi "tamni kabineti kao u Beču". Cijene hrane su, po *Obzorovu* dopisniku, bile povoljne: "hrana je takodjer jeftina, te dobra. Jedu se knedla i ti, (...) vanredno prijaju svima (...). A uz knedle jedemo i meso, krumpira itd." Pije se i dobro pivo, a kao opasku na komentare lista *Hrvatstvo*, dobacuje kako "tu dobru pivu piju i naši kolege furtimaši, pa čuda li golemoga – i njima vanredno prija!"¹¹⁸ Dojmovi o praškoj dokolici također su i više nego pozitivni. Zabave nije nedostajalo, a studenti javljaju o onima koje su organizirane samo za njih. Tako je početkom lipnja savez svih čeških društava u počast studentima iz Hrvatske organizirao svečanu večer u

¹¹⁵ *Obzor*, god. XLIX, br. 149, str. 1. Usp. i: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 168.

¹¹⁶ Ova brojka studenata koje je podupirala praška općina u idućim je tjednima povećana: čak je 46 siromašnijih studenata tijekom svibnja, lipnja i srpnja, odnosno tijekom ljetnog semestra dobilo opskrbu od grada Praga, na čemu je gradonačelniku Grošu zahvalila deputacija hrvatskih studenata koje je predvodio rektor tamošnjeg sveučilišta (*Obzor*, god. XLIX, br. 146, str. 2).

¹¹⁷ *Obzor*, god. XLIX, br. 145, str. 1. Usp. i: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 167.

¹¹⁸ *Obzor*, god. XLIX, br. 149, str. 1. Usp. i: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 168.

dvorani Narodnog doma. Govori i pozdravi u ime rektora i dekana izmjenjivali su se s glazbenim programom, a hrvatski studenti zahvalili su se tom prilikom rektoru, profesorima i praškoj općini, ističući bliskost sa češkim narodom na temelju "slavenske uzajamnosti".¹¹⁹ Mjesec dana po dolasku u prag, stiže u *Obzor* "Praško pismo". U opširnom studentskom izvještaju iz Praga, ponajviše se govori o dojmu što su ga "temperamentni južnjaci" stekli o mirnim i radišnim Česima i koje su pozitivne stvari mogli naučiti u tom kratkom vremenu od svojih čeških kolega. Udivljeno se gledalo u njihov konkretan rad u okvirima puno manje autonomije negoli ju je imala Hrvatska u to doba, u sredini gdje je njemačka trećinska manjina zapravo držala u rukama sve više položaje u državnim službama. Taj rad se obavlja "bez ikakvih govorancija, bez ikakve buke i bez nepotrebnih patriotskih tirada, koje tako cvatu u Hrvatskoj!" O studentskoj populaciji pišu: "Nema tu onog šetkanja pred univerzom, kao u Zagrebu (...) Ili su na predavanjima, ili u klubovima, ili u provinciji rade ili kod kuće uče!" U takav Prag "došli smo mi s juga. I gledali smo nekoliko dana čudno i preneraženo, divili smo se orijaškom napredku braće Čeha". Oni drže predavanja, agitiraju po provinciji, uče da što prije dođu do državne službe jer "jedan Čeh više u državnoj službi – to mnogo za nas znači!"¹²⁰ Oduševljeni Pragom, studenti pozivaju i hrvatske maturante na upis tamošnjih fakulteta, i to ne samo zbog trenutne situacije sa Sveučilištem u Zagrebu, već i zbog izbora zvanja, što ga Prag kao sveučilišni centar nudi (prije svega tehničke i gospodarske struke), a za koje u Zagrebu nije postojala mogućnost studija.¹²¹ Svoje žaljenje, pak, izražavaju iz razloga što su se morali ranije vratiti na ljetne praznike u domovinu zbog studentskog štrajka koji je zahvatio i Praško sveučilište vezano uz Wahrmondovu aferu. U Pragu ih je očito zatekla slična situacija kao i kod kuće, ali i tu su, u kompleksnim nacionalnim okolnostima u glavnom češkom gradu, stali u obranu akademske slobode.¹²² Spomenut ćemo i to da su predstavnici hrvatskih studenata za vrijeme boravka u Pragu, točnije – naprednjačke grupe, sudjelovali na *Kongresu naprednog slavenskog djačtva*, koji je održavan krajem lipnja i početkom srpnja.¹²³

Ovaj egzodus zagrebačkih studenata nije ostao bez reakcije ni u inozemnoj javnosti. Iz akademskih krugova zabilježeni su komentari profesora Masaryka i Kmetya u *Obzoru*. U prenesenom intervjuu sa češkim narodnim zastupnikom i sveučilišnim profesorom dr. Masarykom, osuđuje se čin umirovljenja profesora Šurmina. Masaryk uspoređuje ovaj slučaj sa spomenutom aferom oko profesora Wahrmonda koja je upravo u to vrijeme potresala austrijsku javnost te se nadao da će Senat, koji

¹¹⁹ *Obzor*, god. XLIX, br. 161, str. 2. Usp. i: Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi*, str. 168. Veliki članak o prilikama u Pragu u kojem se iščitavaju gotovo isti dojmovi o češkim studentima, češkoj kulturi i umjetnosti i prijemu hrvatskih studenata objavljen je i u: *Hrvatski djak*, god. II, Prag 1908., str. 168-170, 173-175.

¹²⁰ *Obzor*, god. XLIX, br. 165, str. 1.

¹²¹ *Hrvatski djak*, god. II, Prag 1908., str. 191.

¹²² *Obzor*, god. XLIX, br. 165, str. 2.

¹²³ Više o programu kongresa, vidi: *Obzor*, god. XLIX, br. 179, str. 1-2; br. 185, str. 1-2; br. 186, str. 1.

je "samostalna vlast", osuditi taj čin napada na sveučilišnu autonomiju.¹²⁴ I profesor s budimpeštanskog sveučilišta, dr. Kmety, u razgovoru sa Franom Supilom, tada narodnim zastupnikom, izjavio je, kako prenosi *Obzor*, kako ne odobrava umirovljenje prof. Šurmina te smatra da bi protiv toga morali prosvjedovati svi sveučilišni profesori.¹²⁵ O aferi Šurmin-Manojlović uz pozitivno gledanje na studentsku emigraciju opširno su izvještavali, prema javljanju *Obzora*, i najvaženiji ruski, njemački i engleski listovi kao što su *Daily Chronicle*, *Frankfurter Zeitung*, *Moskovskija Vjedomosti*.¹²⁶ Sam čin napada na sveučilišnu autonomiju u Zagrebu osudile su i češke novine. Tako *Narodny Listy* u pozivu na pomoć hrvatskim studentima, pišu, kako *Obzor* prenosi: "Kako smijemo štititi i gledati skrštenih ruku ovakvo nasilje u civiliziranoj, kulturnoj Evropi, a da ne priskočimo realnim sredstvima u pomoć žrtvama ove tiranije".¹²⁷

Da je afera Šurmin-Manojlović imala puno širi odjek pokazuje i reagiranje mađarskih zastupnika koji drže da im je spomenuta afera i Rauchova politika "neizmjereno škodila". Ovakvim potezima, smatraju Mađari, stekli su "negativne bodove" u europskoj javnosti koja u njima gleda glavne krivce za ovakvo Rauchovo ponašanje, smatrajući da mu je mađarska vlada dala poticaj za "masreglovanje" sveučilišnih profesora.¹²⁸ Zbivanja oko zagrebačkog studentskog štrajka loše su odjeknula i u bečkom središtu, tim više što je u vrijeme dolaska hrvatskih emigranata tamo boravio njemački car koji je došao čestitati Franji Josipu na 60. godišnjici vladanja. Cijela afera poslužila je velikoaustrijskom krugu za kritiku mađarskoj vladi "koja je nesposobna kontrolirati situaciju u Hrvatskoj".¹²⁹

Brzjavi podrške stizali su pak već prvih dana štrajka, u vrijeme dok su se studenti još pripremali za emigraciju. Tako su brzjave podrške slala razna češka, slovenska i hrvatska akademska društva u inozemstvu.¹³⁰ Podršku zagrebačkim studentima uz oštar protest protiv nasilja na Zagrebačkom sveučilištu uputili su i studenti na češkoj Visokoj tehničkoj školi u Brnu sa svoje skupštine¹³¹ i poljski studenti sa svoje skupštine održane na sveučilištu u Lavovu.¹³²

A o odjeku događanja na Zagrebačkom sveučilištu i njegovu ugledu povezanom s istim događajima studenti su pisali iz inozemstva. Tako su na njemačkim sveučilištima doživjeli podrugljive komentare, koje doduše valja uzeti s rezervom

¹²⁴ *Obzor*, god. XLIX, br. 121, str. 2. Na ovakvu reakciju prof. Šurmin odgovorio mu je pismom zahvale (*Obzor*, god. XLIX, br. 140, str. 2).

¹²⁵ *Obzor*, god. XLIX, br. 126, str. 3.

¹²⁶ *Obzor*, god. XLIX, br. 135, str. 2; br. 138, str. 2.

¹²⁷ *Obzor*, god. XLIX, br. 126 str. 2.

¹²⁸ *Obzor*, god. XLIX, br. 132, str. 3.

¹²⁹ *Memoari bana*, str. 80, bilj. 222. U vezi s tim, Rauch je pisao kako je "nemoguće ovdje izići s ljudima na kraj i kako mora primijeniti nenormalna sredstva, zbog čega mu se predbacuje da postupa neeuropski".

¹³⁰ *Obzor*, god. XLIX, br. 122, str. 2.

¹³¹ *Obzor*, god. XLIX, br. 133, str. 3.

¹³² *Hrvatski djak*, god. II, Prag 1908., str. 190.

jer komentar sigurno nije bio van retorike domaće strane: "A ti si s onog sveučilišta, gdje se profesori smatraju općinskim pisarima a djaci šegrtima, gdje policija uređuje kao na sajmištu!" Zar je onda čudo, da se u Beču među njemačkim djacima kao šala pričalo, da u Zagrebu nema sveučilišta, nego da Hrvati tako nazivaju podkivačku školu! Zar je onda čudo, da hrvatska univerza nije u svijetu uživala upravo nikakog ugleda (...).¹³³ Ipak, dio važnosti "egzodusa" studenti vide i u tome, što ne samo da je znatan dio domaćih studenata dobio priliku upoznati se sa stranim svijetom, već i on s njima, makar i preko žalosne situacije i "osramoćene univerze" (jer, navodno, kako pišu, neki, primjerice, njemački kolege ranije nisu ni znali da Hrvati imaju sveučilište).¹³⁴

Kraj štrajka

O povratku studenata u Zagreb nema puno informacija. U kolovozu 1908. nalazimo vijest u *Obzoru* u članku "Što će naši akademičari na jesen?", gdje se govori o sastanku Centralnog akademskog odbora, održanom 10. kolovoza 1908., na kojem se vijećalo o taktikama borbe u novoj akademskoj godini. Zaključeno je da će se borba nastaviti dok "sveučilište ne dobije dostojne zadovoljštine", ali "formu i način" tada nisu ustanovili. Stoga je zaključeno da se svi studenti pozovu na veliki đlački sastanak u Zagreb početkom listopada, kada će se donijeti konkretnije odluke.¹³⁵ Najavljenju skupštinu u listopadu rektorat je unaprijed zabranio: prorektor Maurović obavještava studente da je zabranjena bilo kakva đlačka skupština na sveučilištu bez dozvole Senata, a pošto nikakva dozvola nije ni zatražena, unaprijed se zabranjuje bilo kakvo okupljanje u sveučilišnoj auli. Očigledno se saznalo da se planira skupština, vjerojatno povodom nove akademske godine i upisa povratnika.¹³⁶

Što se konkretnijih rezultata štrajka tiče, odnosno uspjeha, kada su se studenti preko praznika vratili u domovinu, sasvim jasno im je bilo kako se situacija na Sveučilištu nije popravila, odnosno nije dobivena nikakva zadovoljština, već se dapače samo pogoršala: profesorska predstava na kralja za vraćanje prof. Šurmina na posao je odbijena, a prof. Manojlović, koji je ranije bio suspendiran, sada je bez istrage umirovljen. Kao kruna studentskog nezadovoljstva bilo je postavljanje Milana Šufflaya, kojega je ranije Profesorski zbor tri puta proglasio nesposobnim, na mjesto profesora pomoćnih povijesnih znanosti. Centralni akademski odbor povodom svega ovoga izdao je tijekom ljeta spomenuti proglas u kojem su istakli kako se borba mora i ove godine još žešće nastaviti. Uvidjelo se da, dok je god Rauch na vlasti u Hrvatskoj, nikakve promjene na Sveučilištu neće se dogoditi, te su zaključili da se akademska borba, koja je već i prije bila dio narodne borbe, u potpunosti mora uključiti u nju i tako pripomoći Rauchovu odlasku. Ta narodna borba već se te jeseni 1908.

¹³³ *Hrvatski đlak*, god. II, Prag 1908., str. 161.

¹³⁴ *Hrvatski đlak*, god. II, Prag 1908., str. 187.

¹³⁵ *Obzor*, god. XLIX, br. 221, str. 2.

¹³⁶ ARS, 1414/1908.

trebala razmahati, a po njihovu mišljenju, narod je računao i na pomoć studenata, te je stoga bilo nužno da tu borbu prenesu na domaće tlo, odnosno da se vrate u Zagreb. Tako je nađeno "logično" objašnjenje za prestanak štrajka, ali o tome je konačno morala odlučiti sveopća studentska skupština u listopadu.¹³⁷ U članku "Svršetak sveučilišnog štrajka" naprednjaci u *Hrvatskom djaku* pojašnjavaju razlog završetka štrajka i povratka na Zagrebačko sveučilište. Na svojoj skupštini 8. i 9. listopada 1908. u "Kolu" usvojili su rezoluciju o povratku, nakon duge debate i sa 13 glasova protiv: đaštvo "smatra svojom dužnošću prama narodu, da svoju borbu prenese na domaće tlo i uključi ju u interesu svog i narodnog uspjeha u sveopću narodnu borbu proti današnjem neustavnom režimu", te se upisuju na Sveučilište stupajući tako u tu narodnu borbu na domaćem tlu.¹³⁸ U kratkom članku "Jesu li akademičari pogazili zadanu riječ?", u kojem se opravdavaju radi optužbi da su pogazili riječ danu u svibnju kada su stupali u štrajk i koju je potpisalo 600 đaka, citira se autentični tekst rezolucije i ističu kako se zadana riječ odnosi samo na dizanje *dimisorija*, a zabluda je nastala zbog toga što je doista jedan od govornika rekao kako se studenti neće vratiti dok god ne bude dobivena zadovoljština, ali taj dodatak nije bio uvršten u rezoluciju koju su potpisali.¹³⁹ Činilo se, zapravo, da se sva zajednička pozitivna energija koju su dijelili na početku štrajka sada rasplinula u prepucavanjima, naročito u političkim podbadanjima, a pogodnost neuspjehom cijele akcije još ih je više razbuktavala.

Međutim, unatoč neuspjehu, zanimljiva su studentska razmišljanja o rezultatima štrajka nakon povratka u Zagreb. Iako postoje nijanse u razlikama mišljenja, studenti su se slagali da štrajk formalno nije uspio ostvariti ciljeve radi kojih je pokrenut, ali imaju i svoje viđenje njegovih neformalnih rezultata. Svoje razmišljanje o štrajku dao je i jedan od njegovih sudionika, naprednjak Vladimir Čaldarović, rezignirano ocjenjujući kako studenti svojim bojkotom nastave na Zagrebačkom sveučilištu nisu ostvarili nikakav formalni uspjeh: "Općenita bilanca ima više na pasivnoj strani, jer ono malo uspjeha postignutih štrajkom čisto je formalne naravi, i ne može da pokrije neuspjeha u glavnoj stvari, a to je da povrijedjenom sveučilištu nijesmo pribavili zadovoljštine". I on ponavlja razmišljanje kako je Rauchova vlast uzrok *statusa quo* na Sveučilištu te zaključuje kako su studenti dužni aktivno sudjelovati u narodnoj borbi protiv trenutnog stanja. Ujedno razumije skepsu da će se time đaštvo samo ubaciti "u vrtlog naše stranačke političke borbe", jer se to već događalo u prošlosti. Ipak, smatra da zadaća mladeži leži u "okupljanju i organizovanju narodnih sila", a radi se o radu na širenju prosvjete u narodu, organiziranju pučkih predavanja, suzbijanju alkoholizma, osnivanju ekonomskih organizacija, osnivanju knjižnica (...) – to su nacionalni poslovi u kojima se studenti moraju aktivirati, bez obzira na stranačku pripadnost.¹⁴⁰ O rezultatima štrajka pisao je i jedan od vođa pravaške omladine na

¹³⁷ *Hrvatski djak*, god. III, Zagreb 1908./1909., str. 23-24.

¹³⁸ *Hrvatski djak*, god. III, Zagreb 1908./1909., str. 49.

¹³⁹ *Hrvatski djak*, god. III, Zagreb 1908./1909., str. 50.

¹⁴⁰ *Hrvatski djak*, god. III, Zagreb 1908./1909., str. 33-34.

Sveučilištu, Budislav G. Angjelinović, u članku u *Mladoj Hrvatskoj* "Lanjski štrajk i emigracija hrvatskih akademičara", ističući njegov formalni neuspjeh vezano uz profesore, ali i neformalne uspjehe. Prije svega ističe činjenicu da je mladež barem jednom za sve povrede ozbiljno protestirala. Kaže da su mogli i kakvom pismenom izjavom iskazati svoje neslaganje ali su htjeli "vidljivim načinom" ustati u obranu sveučilišta, htjeli su "čitav kulturni svijet upozoriti na sramotno postupanje eksponenata magjarske tiranije u Hrvatskoj". Među konkretne učinke štrajka ističe "duševnu snagu" koju je štrajk unio u akademičare, te su pokazali u stranom svijetu ponos i čin kojemu su se divili strani kolege. Ponos na štrajk je veći tim više što je poznata činjenica, kako ističe, da je većina studenata u Zagrebu bila odgajana za "ponizne sluge", "da su štreberi", koji nikad nisu dizali glave protiv autoriteta. Ovaj štrajk je ipak pokazao da su stotine mladih ljudi ušle u borbu, što nisu nikad do tada. Konkretna učinak štrajka je i taj što je hrvatska mladež iskusila strani svijet, što možda nikad ne bi da nije bilo štrajka: "(...) ovako su bar nešto vidjeli, pa da i nijesu bog zna što profitirali". Nadalje, dali su primjer mlađim kolegama kako se treba boriti, da se pustim deklaracijama i rezolucijama neće puno postići. Štrajk je, naglašava, završen "al borba se nastavlja" – ističe Angjelinović.¹⁴¹ Ipak, prema daljnjem pisanju pravaškog glasila, borbenost koju su studenti imali tog proljeća 1908., vrlo brzo se ugasila. Sami ističu apatiju u svojim redovima nakon štrajka: za svaku akciju postali su "apatični i tromi", vladala je "osobito velika mlitavost prema svemu", a "potpuna letargija zahvatila je gotovo sve" i u njihovom akademskom klubu "Kumičić".¹⁴² Kritiku štrajka od strane pravaša doživjeli su, dakako, u prvom redu naprednjaci, kao da se zaboravilo da su sve grupe sudjelovale u njemu. U tom smislu *Mlada Hrvatska* objavljuje i preporuku za satiričnu knjižicu *Povijest jedne pobune i štrajka mladeži u perzijskoj satrapiji* Krešimira Kovačića, u kojoj je izvrnut ruglu prošlogodišnji štrajk.¹⁴³ Naprednjačka nedosljednost kritizira se i u članku o zabavi "Hrvatskog akademskog potpornog društva". Pravaši su zgroženi nereagiranjem naprednjaka na govor rektora, odnosno na uvredu koju je izrekao prema studentima. Rektor je, naime, u svojem govoru usporedio odnos profesora i đaka s odnosom muža i žene, i sve to uz odobravanje mladeži od kojih su većinu činili naprednjaci: "On muž u godinama trijezan i ozbiljan (profesor), ona žena mlada, puna ideala, nepromišljena, neiskusna (djaštvo). Ona ga ostavlja, te bježi u svijet, da se nauživa. Kašnje se razočara, kaje se i moli oprost. On trijezan i ozbiljan, velikodušno oprašta i uspostavlja se jači i čvršći vez, nego je prije bio".¹⁴⁴

¹⁴¹ *Mlada Hrvatska*, god. I/II, br. 1, Zagreb 1908., str. 5-7.

¹⁴² *Mlada Hrvatska*, god. I/II, br. 1, Zagreb 1908., str. 229; *Mlada Hrvatska*, god. I/II, br. 1, Zagreb 1908., str. 282.

¹⁴³ *Mlada Hrvatska*, god. I/II, br. 1, Zagreb 1908., str. 28. Riječ je o knjižici pravaša Krešimira Kovačića (*Povijest jedne pobune i štrajka mladeži u perzijskoj satrapiji*) izdanoj 1908. Na petnaest strana satiričnog teksta, Kovačić je izvrtao ruglu štrajk i studentsku emigraciju, smatrajući da od previše buke i galame nije ostalo ništa.

¹⁴⁴ *Mlada Hrvatska*, god. I/II, Zagreb 1908., str. 83.

O kraju štrajka i njegovim rezultatima pisala je i katolička *Luč*. Iako su u više navrata istakli kako je i katolička mladež jedinstveno s ostalima u ime viših ciljeva krenula zdušno u štrajk, ipak je njegova "obojenost" naprednjačkom bojom bila trn u oku katoličke grupe, te je njihova kritika u punom jeku buknila nakon povratka studenata u Zagreb. Tako se u članku "Zagrebačko emigrantsko pitanje" već u rujnu 1908. piše o neslavnom završetku štrajka za koji su kriva lažna naprednjačka obećanja, a sam tekst započinje ironijom "(...) Martin iz Zagreba, Martin u Zagreb (...)". Gorak okus u očima mlađih studenata ostavlja činjenica da su se najglasniji za vrijeme štrajka, po viđenju *Luči*, sada zbog vlastite buduće karijere odrekli studentskih parola i ideala i "dopuzali pred Raucha, da ih namjesti po gimnazijama i po sudovima kao svoje činovnike". Sramotno je i to da su neki "zatražili štipendija i ne čekajući što će biti u ovome semestru". Treći, pak, poput "naprednjačke perjanice" Tićka, koji je još u svibnju vodio cijelu akciju, u tajnosti trči "za doktorskim vijencem", te je time teško osramotio i omalovažao cijelu akciju, ali ponajviše svoje kolege naprednjake.¹⁴⁵ Teško kompromitiranje Milana Tićka, jednog od vođa štrajka, bilo je uzrokovano time, ako je suditi po informacijama iz *Luči*, da je dotični već koncem lipnja 1908. polagao drugi strogi ispit, a na jesen iste godine, još prije negoli je donesen zaključak đачke skupštine o prekidu štrajka, Tićak je promoviran na čast doktora.¹⁴⁶ Iako se možda i radi o pretjerivanju kod podbadanja i kritike od strane *Luči*, ipak nije teško zamisliti da su, pritisnuti svakodnevicom, neki jednostavno zaboravili motive minolog štrajka i pokušali se zbrinuti u danom trenutku kako su nabolje znali. Nadalje, Matija Belić u članku "Štrajk na hrvatskom sveučilištu" u *Luči*, piše kako je štrajkom i egzodusom "uništeno dosta egzistencija", jer se mnogi nisu upisali ni na koje strano sveučilište zbog toga što su bili presiromašni, pa su izgubili semestar, gotovo svi su izgubili stipendije, honorarne poslove i ostala sredstva izdržavanja kakvih za njih nije bilo u stranim gradovima.¹⁴⁷ O "sramotnoj kapitulaciji" govorili su na spomenutoj đачkoj skupštini u listopadu 1908., gdje je usvojena rezolucija o završetku štrajka. *Luč* je prenijela žestok napad predsjednika katoličkog "Domagoja" M. Belića, koji, iako je bio protiv ponovne emigracije u novoj akademskoj godini,

¹⁴⁵ *Luč*, god. IV, br. 1, Zagreb 1908., str. 6 i 9.

¹⁴⁶ *Luč*, god. IV, br. 1, Zagreb 1908., str. 61; br. 2, Zagreb 1908., str. 125. Da je Tićak doista i doktorirao te godine govori i podatak iz popisa doktoranata s Pravnog fakulteta (Dalibor Čepulo, Razvoj pravne izobrazbe i pravne znanosti u Hrvatskoj od 1776. godine i Pravni fakultet u Zagrebu od osnivanja 1776. do 1918. godine, u: *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996*, ur. Željko Pavić, knj. 1, sv. 1, Zagreb 1996., str. 588). O budućoj karijeri Milutina (Milana) Tićka, tada promoviranog doktora prava, nisam uspjela pronaći podatke, osim da je u Vukovaru djelovao kao javni bilježnik od 1911. o čemu je sačuvan fond u Državnom arhivu u Osijeku (pregledano: 24. svibnja 2012. http://www.dao.hr/vodic_kroz_arhivske_fondove_i_zbirke.php), a spominje ga i Mirela Krešić u radu o javnim bilježnicima: Mirela Krešić, Javno bilježništvo na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1859.-1941., *Časopis za suvremenu povijest*, god. 42, br. 1, Zagreb 2010., str. 98, bilj. 29. Iako se u navedenim referencama ne spominju drugi osobni podaci o osobi M. Tićka, osim godina i mjesta djelovanja, po toj odrednici je vjerojatno kako se radi o istoj osobi koja je doktorirala u vremenu spomenutom u tekstu.

¹⁴⁷ *Luč*, god. III, br. 9-10, Zagreb 1907./1908., str. 609.

proziva naprednjake za kukavičluk i uzmak.¹⁴⁸ Ujedno se obrušavaju na ponašanje naprednjaka u Pragu, zbog kojih je osramoćeno hrvatsko ime u glavnom češkom gradu, makar prema pisanju suprotne strane nije isključeno da u izgređima nisu sudjelovali pripadnici svih političkih struja. Praško pivo, kuharice, Masaryk i sluškinje našle su mjesta u općem napadu na raskalašeni život u češkoj prijestolnici: "U Pragu imade lijepoga piva, još ljepšega, nego što je zagrebačka menzaška voda; u Pragu ima lijepih 'slečnih' kuharica i sluškinja, ljepših nego li je Masarykovo rutavo lice (...); u Pragu se može lijepo na račun hrvatskoga naroda bećariti (...) i još se mnogo lijepoga može u Pragu činiti; ali što ćemo (...) u Prag se više ne smije. Ne smije se u Prag zato, jer Česi ne će da dozvole, da ih hrvatski emigranti, oni, koje su oni primili kao slavensku braću, po gostionama tuku; jer češki gostioničari ne će da puštaju u svoje lokale goste, za koje znaju da su Hrvati (...)"¹⁴⁹

Što se "glavnih aktera" tiče, onih zbog kojih je i pokrenut štrajk, umirovljenih profesora Šurmina i Manojlovića, studenti su doživjeli njihovu reaktivaciju tek dvije godine kasnije u izmijenjenim političkim prilikama (Rauch više nije na vlasti, te dolazi do sporazuma Koalicije i novog bana Tomašića 1910. godine).¹⁵⁰ U veljači 1910. na I. izvanrednoj sjednici profesorskog zbora Filozofskog fakulteta prijedlog za reaktiviranjem spomenutih profesora u vezi s kreiranjem novih katedri za opću povijest i za hrvatski jezik i književnost prihvaćen je jednoglasno.¹⁵¹ U travnju iste godine iz Vlade se dostavlja carsko rješenje o imenovanju prof. Šurmina javnim redovitim profesorom za hrvatsku i srpsku književnost.¹⁵² Mjesec dana kasnije, reaktiviran je i prof. Manojlović kojemu je povjerena *suplentura* za opću svjetsku povijest, carskim rješenjem iz svibnja 1910. godine.¹⁵³

Zaključak

Studentski štrajk u proljeće 1908. zajednički je istup svih studentskih grupa na Sveučilištu u Zagrebu protiv kršenja autonomije sveučilišta, izravno uperen protiv trenutne vlasti bana Raucha koji je umirovljenjem, odnosno suspenzijom sveučilišnih profesora Đure Šurmina i Gavre Manojlovića iz političkih razloga izazvao burnu reakciju studentske mladeži. Po prvi put u povijesti sveučilišta u Zagrebu studenti su, uz svega nekoliko iznimaka, solidarno odlučili bojkotirati nastavu i u ljetnom semestru 1907./1908. nisu se upisali na Sveučilište. Napustili su Zagreb i nastavili studij po stranim sveučilišnim centrima, najviše u Pragu. Iz izvora se stječe dojam studentske jedinstvenosti, bez obzira na političke frakcije kojima su pripadali, makar

¹⁴⁸ *Luč*, god. IV, br. 1, Zagreb 1908., str. 46.

¹⁴⁹ *Fiat lux!* Riječ hrvatskomu đaku i narodu upravlja "Domagoj", Hrv. katol. akad. društvo u Zagrebu, Zagreb 1909., str. 13. Isti citat i u: *Luč*, god. IV, br. 1, Zagreb 1908., str. 61.

¹⁵⁰ Šidak – Gross – Karaman – Šepić, *Povijest hrvatskog naroda*, str. 266-267.

¹⁵¹ *AFF, Spisi*, 125/1910.

¹⁵² *AFF, Spisi*, 209/1910.

¹⁵³ *AFF, Spisi*, 291/1910.; 306/1910.

se jasno iščitava da je naprednjačka grupa vodila cijelu akciju. Zajednički motiv bio je glas protiv napada na akademsku slobodu, odnosno na njihove profesore. Cijela akcija imala je značajan odjek u zemlji i inozemstvu, a najsvestraniju podršku studenti-štrajkaši doživjeli su po dolasku u glavni češki grad. Iako štrajk formalno nije uspio (studenti su se vratili u Zagreb već u jesen 1908., a njihovi profesori nisu do tada već bili "reaktivirani"), ipak je ostao zabilježen kao iznimna zajednička akcija svih studenata sveučilišta kojoj je primarni motiv bila obrana njegove časti i autonomije, a u širem kontekstu predstavljala je i snažan prosvjed protiv aktualne vlasti u zemlji.

Tihana Luetić

The Student Strike of 1908 at the University of Zagreb

Summary

The article deals with the student strike at the University of Zagreb, which occurred in the summer term of the academic year 1907/1908 and was motivated by the politically influenced forceful retirement and suspension of the university professors Đuro Šurmin and Gavro Manojlović, imposed by the regime of Ban Pavao Rauch, which violated the honour and the autonomy of the university. On the basis of relevant scholarship and sources, in the first place materials from the Archive of the Rector's office of the University of Zagreb, the Archive of the Faculty of Philosophy, the daily newspaper *Obzor* [The Horizon], student periodicals and memoirs, the author has tried, besides reconstructing all events connected with this student action, to depict the atmosphere existing among various political student organisations that operated within the university, as well as the reaction of university professors and the domestic and foreign public to the retirement of the professors and the student strike. For the first time in the history of the University of Zagreb, the students, with a fairly small number of exceptions, boycotted the classes and did not enrol in the summer term of 1907/1908. They left Zagreb and continued their studies in foreign university centres, mostly in Prague. From the extant sources one can get an impression of student unity regardless of the political factions to which they belonged, although it is clearly visible that the group of the so-called *Naprednjaci* [the Progressives] led the action. Their mutual motive was to raise their voice against the attack on academic liberty, and the whole action had a substantial echo within the country and abroad. Although the strike was formally unsuccessful, it still registered as an exceptional joint action of all the students of the university, whose primary goal was the defence of its autonomy, and in the wider sense, it also represented a strong demonstration against the current government of the country.

Key words: the University of Zagreb, students, social history, Đuro Šurmin, Gavro Manojlović